

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

15 november 1967
52e jaargang, no. 2619
verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Pluche	1143
<i>Dr. W. Drees Sr.:</i>	
Vrijheid of gelijkheid	1144
<i>E. J. H. Odendaal en Mr. Drs.</i>	
<i>A. P. J. v. d. Eyden:</i>	
Van O.B. naar B.T.W. ...	1148
<i>Drs. H. Jacobs:</i>	
De invloed van het loon op de efficiency der bedrijven (III)	1152
<i>Drs. J. P. C. Kleijnen:</i>	
Simulatie en simulatietalen	1156
<i>Drs. V. Halberstadt:</i>	
Begroting en inkomensver- deling	1159
Ingezonden stuk:	
<i>W. M. Lammerts van Bueren:</i>	
Capriolen bij „capital bud- geting”, met een naschrift van Prof. Dr. J. Wemels- felder	1161
Notitie:	
Holtrop	1146
Recente publikaties	1163
Mededelingen voor econo- misten	1163
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt ..	1164

Pluche

„GLOBAL village” is de term waarmee McLuhan onze, door de moderne communicatiemiddelen gekrompen, aardkloot aanduidt. In dat wereldwijde dorp leren wij de groten en bekenden der aarde (lang niet altijd dezelfde) „en pantoufles” kennen, hetgeen overigens — wat sommige geïllustreerde weekbladen ook mogen denken — van geen enkel gewicht is. Dat wil zeggen zolang het niet de publieke zaak aangaat. Anders wordt het wanneer het ontwikkelingen betreft, die zich weliswaar niet in het openbaar afspelen, maar toch een zodanig effect hebben dat het publiek belang ermee is gemoeid. De kunst deze ontwikkelingen kritisch te begeleiden heeft zich na de tweede wereldoorlog snel ontwikkeld. Waarom ook niet? Alles wat de publieke belangen raakt, dient bij voortdurend te worden doorlicht, zo kritisch mogelijk. Daarop heeft het publiek recht, daarop heeft evenzeer degene (datgene) recht die (dat) onder het ontleedmes doorgaat. Een generatie is aangetreden, die wat minder omzichtig te werk gaat, minder hecht aan reputaties en gevestigde namen, meer doórvraagt en minder buigt.

Joris van den Berg, één van deze generatie en medewerker van *Vrij Nederland* (het weekblad dat in de laatste jaren — helaas — niet weinig heeft bijgedragen tot het ontstaan van het misverstand dat zich kritisch opstellen en „op de populaire toer gaan” synoniemen zijn), heeft zich voorgenomen een „soort politieke terreinverkenning” van Nederland te schrijven. Het is niet bij een voornemen gebleven: onlangs verscheen het eerste deel van *De anatomie van Nederland*¹⁾, waarin de „ins” en „outs” van achtereenvolgens het Koninklijk Huis, het Parlement, de politieke partijen, het Kabinet, de diplomatieke dienst, Brussel en de kerken worden gegeven. In een tweede deel dat op stapel staat zal de financieel-sociaal-economische sector op het röntgenscherm komen.

Welke norm moet worden aangelegd bij de beantwoording van de vraag of het boek aan zijn doel heeft beantwoord? Dit criterium moet o.i. — blijkens de pretenties die de titel wekt — zijn: is Van den Berg geslaagd de machten achter de officiële macht op te sporen, de ontwikkelingen achter de feiten te bespeuren? Dat is hem echter niet steeds gelukt. Hij geeft enerzijds te weinig informatie op dit kardinale punt; van belang zou het bijv. zijn geweest veel meer te weten over de commerciële en industriële bindingen van openbare figuren dan wat de auteur nu hierover weet te vertellen. Aan de andere kant schiet hij zijn doel weer ver voorbij door veel oppervlakkige „gossip” door te geven, die je — de mens is zwak — des te gretiger leest, maar welke voor de publieke zaak vaak niet relevante personen of zaken betreft. In welk opzicht is het bijv. voor ons van belang geïnformeerd te worden over de zakelijke kwaliteiten van de particuliere secretaresse van prinses Beatrix?

Dit bezwaar neemt niet weg dat het boek veel informatie verschaft en doorkijkjes mogelijk maakt waarvan je zegt: „Ach, zit het zo in elkaar?”. Het symboliseert een tijd waarin het pluche is verdwenen van de zetels onzer industriële, kerkelijke en politieke leiders. Het hout zit wat harder, doch maakt wel alerter.

DR

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

¹⁾ Verschenen bij De Bezige Bij, Amsterdam 1967, 264 blz., f. 14,90.

Vrijheid of gelijkheid

Hoe vrij zal de vrije loonpolitiek worden?

door Dr. W. Drees

BIJ de regeling van arbeidsvoorwaarden heeft in ons land sinds de bevrijding het beginsel van gelijkheid een grote rol gespeeld. Gelijkheid, wel te verstaan, in de beperkte zin dat gelijkwaardige arbeid in de verschillende bedrijfstakken bij voorkeur ongeveer gelijk moest worden beloond en dat bij de verhogingen, die elkaar snel opvolgden, een algemeen richtsnoer placht te worden gevolgd.

Nu willen werkgevers- en werknemersorganisaties, op wier reeds tijdens de bezetting genomen initiatief de Stichting van de Arbeid werd opgericht, het met de vrijheid gaan wagen. Geen loonronden meer, geen aanduiding van een percentage dat uit algemeen economisch oogpunt aannemelijk zou zijn te achten, geen beoordeling door Stichting van de Arbeid of Rijksbemiddelaars. Vrijheid van onderhandeling in de bedrijfstakken, zelfs bij de afzonderlijke ondernemingen. Slechts in een uiterste geval, als ernstige schade voor het landsbelang wordt gevreesd, zou ingrijpen van de Minister mogelijk moeten zijn. Daarbij zou hij moeten worden voorgelicht door een onpartijdige commissie. Het College van Rijksbemiddelaars zou moeten verdwijnen.

Het is niet geheel duidelijk waarom het College zou moeten verdwijnen. Wel dat de taak, die het tot nu toe vervulde, zou komen te vervallen. Maar waarom zou het, nu de kans op conflicten aanzienlijk groter wordt, niet eventueel als werkelijke bemiddelaar mogen optreden? En waarom zou de Minister, die van de zeer talrijke collectieve arbeidscontracten bezwaarlijk altijd zelf kennis kan nemen, de Rijksbemiddelaars niet mogen behouden als adviseurs over de vraag of hier of daar voorwaarden worden overeengekomen, die het landsbelang dreigen te schaden? Hun grote ervaring maakt hen, zou men zeggen, voor beide laatste taken bijzonder geschikt. Men zou dan toch nog, als de Minister ingrijpen overweegt, de door werkgevers- en werknemersorganisaties gesuggereerde „onpartijdige” commissie kunnen instellen, die beider vertrouwen zal moeten hebben.

Is er reden Rijksbemiddelaars niet te vertrouwen? Zijn zij niet onpartijdig? Het bezwaar tegen hen zal wel zijn, dat zij in het verleden zovele beslissingen hebben moeten nemen, dat men vreest voor te grote neiging bij hen om ook onder de nieuwe verhoudingen te snel in te grijpen, terwijl de omstandigheid, dat zij onder het oude systeem vaker hadden te remmen dan te stimuleren, bij vele arbeiders een zekere ontstemming tegen het instituut zal

hebben verwekt. *Toch zou het m.i. te betreuren zijn als van de door hen verworven kennis van en het inzicht in de problematiek op dit gebied in het geheel geen gebruik meer zou worden gemaakt.*

Uiteenlopende motieven

De motieven van werkgevers- en werknemersorganisaties voor het inslaan van de nieuwe weg — aan beide zijden niet geheel zonder enige beduchtheid — zijn natuurlijk uiteenlopend. Ze zijn ook duidelijk uitgesproken. De ervaring heeft geleerd dat het noemen van een algemeen percentage, ook al is er geen sprake van een verplichte loonronde maar eerder van een grens die terwille van 's lands economie in acht moet worden genomen, ertoe leidt dat van arbeiderskant over de gehele linie als vanzelfsprekend wordt beschouwd dat dit percentage ook zal worden gerealiseerd. Bijna overal wordt het dan ook verkregen, terwijl de vakbonden pas dan het gevoel hebben enig resultaat te hebben verkregen als zij iets meer bereiken. Zwakke bedrijfstakken of ondernemingen komen daardoor, zo is van werkgeverszijde gesteld, vooral onder de tegenwoordige omstandigheden in moeilijkheden. Zij hopen er dus op, dat in die gevallen de arbeidskosten minder zullen worden verhoogd dan bij het vroegere systeem het geval zou zijn.

De vakbeweging richt het oog op de andere kant van de zaak. Zij wil niet meer door het noemen van een percentage als hier bedoeld de vakbonden geremd zien in het streven om in bedrijfstakken of ondernemingen, die er financieel goed voor staan, méér te verkrijgen. Daarmede is het directe belang van vele arbeiders gediend en de vakbeweging wint sterk aan aantrekkingskracht als zij zo meer armslag krijgt. Er komt ook weer nauwer contact tussen de vakbonden en de arbeiders dan wanneer beslissingen voor een groot deel op een centraal punt worden genomen.

Zo lopen de wensen en verwachtingen van werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers uiteen, maar de gedachtengang van beide partijen is op zichzelf logisch. De geleide loonpolitiek was ook steeds stroever gaan werken. Overeenstemming bleek telkens weer moeilijker te bereiken. De feitelijke resultaten weken dikwijls ook af van getroffen regelingen. Tegen de wensen van het georganiseerde bedrijfsleven in toch van boven af leiding geven aan de regeling der arbeidsvoorwaarden zou wel een heel onaantrekkelijk en waarschijnlijk onvruchtbaar pogen zijn.

(I.M.)

Met een aandeel **VEREENIGD BEZIT VAN**

Toch bleek in de Tweede Kamer ongerustheid te bestaan ten aanzien van de gevolgen, die van een vrije loonpolitiek te wachten zijn. Enerzijds wordt gevreesd, dat zij zal leiden tot een te sterke stijging van de arbeidskosten en tot een nieuwe overbesteding, anderzijds bestaat bezorgdheid voor toenemende achterstand van zwakker staande groepen.

Wat leert de ervaring?

Het is niet de eerste maal na de oorlog, dat een vrije loonpolitiek in zicht is. Bij de formatie van het Kabinet-De Quay in 1959 was dit een van de uitgangspunten voor het sociale beleid. In de Troonrede van 15 september 1959 werd gezegd: „De vrije loonvorming, waaraan de Regering op principiële en praktische gronden grote waarde hecht, heeft een aanvang genomen”. Zij vond echter spoedig ook haar einde. Wel ging men niet terug naar het systeem der loonronden, behalve bij compensaties voor huurverhogingen, maar spoedig kwam het tot het jaarlijks noemen van een aanvaardbaar percentage, dat in de praktijk niet veel anders werkte dan een loonrond. Ook bij loonronden kwamen bij onderhandelingen over collectieve contracten wel afwijkingen naar boven tot stand. Het enkel noemen van een percentage maakte echter onderhandelingen in alle bedrijfstakken nodig en leidde tot meer aandrang tot groter verhogingen en groter tegenstellingen over de vraag of bepaalde overschrijdingen toelaatbaar waren.

De vrije loonpolitiek was principieel bepleit met het argument, dat de gebonden loonpolitiek de werknemers in de meest rendabele bedrijven niet deed meeprofiteren van de gunstige bedrijfsresultaten. Maar, o wee, toen inderdaad wat grotere verschillen begonnen op te treden, kwamen van dezelfde zijde de klachten los, dat er achterblijvers waren. De regering moest zorgen, dat hun achterstand zo snel mogelijk zou worden ingehaald. Allereerst werd gewezen op de landarbeiders, vervolgens ook op andere categorieën. Zoals een vakverenigingsbestuurder mij eens zei: „Iedereen weet wel een ander te noemen, bij wie hij achter staat”. Blijkbaar mochten er wel koplopers zijn, maar geen achterblijvers. Of, zoals ik het eens heb uitgedrukt: „Jan mag wel meer verdienen dan Piet, maar Piet niet minder dan Jan, althans niet dan gedurende heel korte tijd”.

De vrije loonpolitiek verminderde dus de ontevredenheid niet, en toen men de teugels werkelijk wat liet vieren, kwam het tot loonexplosies, die de economie van ons land in het algemeen nog redelijk goed heeft kunnen dragen, maar die toch wel mede van invloed zijn geweest op de moeilijkheden, waarin verschillende bedrijfstakken of afzonderlijke ondernemingen nu zijn komen te verkeren.

Botsende beginselen

Het is dan ook begrijpelijk, dat regering en Kamer wat huiverig staan tegenover een echte vrije loonpolitiek, al hebben zij zich vroeger daarvoor uitgesproken. Reeds dadelijk botsen in uitingen uit vakverenigingskringen twee

beginselen op elkaar, die ik reeds aanduidde. Beide zijn billijk, maar helaas ook onvereenigbaar:

1. Werknemers moeten kunnen meeprofiteren van gunstige resultaten van de onderneming, waarin zij werkzaam zijn.
2. Werknemers die gelijkwaardige arbeid verrichten, hebben recht op ongeveer gelijke beloning.

Beginsel 1. De Algemene Bedrijfsgroepen centrale schrijft in het bondsblad *Welvaart*:

„De vakbeweging moet de vrijheid hebben om zich tegenover internationale concerns volgens de internationaal geldende normen op te stellen. Zaken als werktijdverkorting, verbetering van pensioenen en vakantie duur mogen niet uit discussie tussen deze concerns en de vakbonden worden gehouden omdat de Nederlandse overheid dat met het oog op de Nederlandse industrie niet juist acht”.

Voor zover hier nog een gedachte aan gelijkheid meesprekt, betreft dat gelijkheid in rechten met buitenlandse werknemers, niet met Nederlandse. Men gaat ervan uit, dat de internationale concerns meer kunnen betalen.

Beginsel 2. Het zijn ook ditmaal weer het eerst de landarbeiders, die het anders verstaan. De heer S. van der Ploeg, voorzitter van de Algemene Nederlandse Agrarische Bond, noemde de komende vrijheid in de loonpolitiek „ondanks alle mooie woorden, een situatie waarin de toevallig sterken meer te zeggen zullen hebben dan de zwakken en waarin het enge groepsbelang voorop zal gaan in plaats van de belangen van alle arbeiders”. Zijn bond wil overigens in een voorsprong van anderen niet berusten:

„De A.N.A.B. wenst in 1968 een loonsverhoging voor de agrarische arbeiders, die tenminste gelijk is aan de loonsverhoging die voor vergelijkbare arbeiders in niet-agrarische bedrijfstakken wordt overeengekomen. Daarbij zal worden gestreefd naar een extra verhoging van de lonen van arbeiders die een beduidende achterstand hebben”.

Ook dus nog een bestaande achterstand inhalen. Het blijft natuurlijk niet bij de landarbeiders. Bij het spoorwegpersoneel is men nog bezig een achterstand, vergeleken bij het overheidspersoneel, in te halen.

Beide gevallen zijn kenmerkend voor de wijze waarop de overheid onder de tegenwoordige omstandigheden onvermijdelijk bij de loonpolitiek betrokken wordt. Als boeren, die landarbeiders in dienst hebben, hogere arbeidskosten kunnen dragen, dan is dit het gevolg van de grote bedragen, die uit de openbare middelen aan de landbouw ten koste worden gelegd en van de prijsregelingen, eerst door onze regering, nu door de E.E.G. getroffen, die de consumenten meer doen betalen dan zonder overheidsingrijpen het geval zou zijn. De spoorwegen werken met een groot tekort. Dat zij desondanks straks verdere loonsverhogingen zullen betalen, wordt mogelijk gemaakt, doordat het Rijk zo nodig bijspringt. De arbeidsvoorwaarden van de mijnwerkers zijn bijzonder gunstig. Toch zal ver-

(I.M.)

1894 de voordelen van een afgeronde aandelenportefeuille

moedelijk ook voor hen, zij het alleen al op grond van de stijging van de kosten van levensonderhoud, loonsverhoging worden verlangd. De mijnen werken met verlies, maar het Rijk betaalt de verliezen ook van de particuliere mijnen, opdat mijnen niet worden gesloten zolang geen vervangende werkgelegenheid gewaarborgd is.

Wij leven niet meer in een maatschappij, waarin bedrijfstakken of de daarin werkzame arbeiders aan hun lot worden overgelaten. De Staat draagt in menig opzicht de verantwoordelijkheid voor het lot van de verschillende bevolkingsgroepen. Men zal hem ook aansprakelijk stellen voor die arbeidersgroepen, die bij andere arbeiders komen achter te staan, terwijl hogere lonen van die anderen soms de kosten van levensonderhoud zullen doen stijgen.

In het bouwvak bestaat een groot verschil ten aanzien van de werkgelegenheid tussen het westen van het land en elders. In het westen zal de positie van de arbeiders bij het stellen van eisen allicht nog sterk zijn. Dat is echter te danken aan de voorschotten en de subsidies van het Rijk voor de woningbouw. Zonder deze zou een zeer ernstige toestand ontstaan. Men vraagt trouwens — en voor de gebieden buiten de randstad terecht — om uitgebreider plannen. Bij de loonsverhoging zal men mogelijk ook daarvoor een of andere tegemoetkoming vragen. Een vertegenwoordiger van de schilderspatroons althans verklaarde onlangs, dat het in zijn vak wel tot loonsverhoging zou komen, maar dat dan faciliteiten vanwege het Rijk nodig zouden zijn.

Als zich in een belangrijke bedrijfstak moeilijkheden voordoen, komt het Rijk op een of andere manier te hulp (kredietgaranties voor de textielindustrie; financiële hulp bij de scheepsbouw). Daarbij spelen soms geheel andere factoren dan de arbeidskosten een grote rol, maar deze kosten zijn toch altijd mede bepalend voor de situatie. Bij de scheepsbouw doet zich op het ogenblik de merkwaardige toestand voor, dat — juist nu het Rijk vele miljoenen als bijdrage beschikbaar stelt — grote opdrachten zijn verkregen en een dringende vraag naar vakarbeiders optreedt, zodat de vakbeweging waarschijnlijk sterk zal staan als zij cisen stelt.

De kwestie van het minimum loon

Zowel de vakbeweging als de Tweede Kamer — blijkens de besprekingen in een openbare commissievergadering — willen, bij een overigens vrije loonpolitiek, een waarborg voor de zwakken zoeken in een minimum loon, straks bij de wet vast te stellen. Reeds nu geldt een minimum loon, maar dat zal moeten worden verhoogd. Wanneer? De Stichting van de Arbeid dacht aan 1 juli 1968; de Kamercommissie in meerderheid aan 1 januari 1968, omdat zo spoedig mogelijk althans de verhoging van de kosten van levensonderhoud moet worden goedge maakt. Deze kwestie zal nader worden overwogen.

Waarom richtte de Stichting zich op 1 juli, met de mogelijkheid van een uitkering ineens over het eerste halfjaar? Zij heeft er zich waarschijnlijk rekenschap van gegeven dat de mate van verhoging van het minimum loon toch weer zou worden gezien als een aanwijzing voor de minimaal over de gehele linie door te voeren loonsverhoging. Verhoging van het minimum loon sluit automatisch verhoging in van heel de loonopbouw. Vermoedelijk heeft de Stichting gewild, dat eerst in de bedrijfstakken en ondernemingen de onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden voor het komende jaar tot een einde zouden zijn gebracht

Holtrop

DE Kring van Amsterdamse economen wijdde een speciaal nummer van zijn mededelingenblad „Orbis Economicus” aan het afscheid van Dr. M. W. Holtrop als President van De Nederlandsche Bank ¹⁾.

Het boekje verscheen weliswaar wat later dan aanvankelijk in de bedoeling lag, maar dit wordt ruimschoots goedge maakt door de kwaliteit van het gebodene.

Na de inleiding en een curriculum vitae van Holtrop volgen artikelen van achtereenvolgens Drs. C. A. Klaasse, Prof. Drs. S. Posthuma, Prof. Dr. G. A. Kessler, H. J. de Koster, Drs. D. Roemers, H. Ansiaux, Prof. Dr. J. Tinbergen, Prof. Dr. H. W. J. Bosman en Prof. Dr. C. Goedhart over onderwerpen als bijv. „Dr. Holtrop en de loonpolitiek”, „De internationale activiteit van Dr. Holtrop”, „Geldschepping voor de overheid in ontwikkelingslanden”, „Bankpresidenten op de bres voor monetair gezonde gemeentefinanciën”.

Een bibliografie van Holtrop en de vermelding van twee andere publikaties bij diens afscheid besluiten deze waardige hommage aan de man, die op zo'n krachtige wijze zijn stempel drukte op twintig jaar naoorlogs monetair beleid. Een geweldig cliché eigenlijk, deze laatste kwalificatie. Het zal echter niet de eerste zijn, die de heer Holtrop bij zijn afscheid ten deel is gevallen. Bovendien laten grote figuren zich moeilijk anders dan in gemeenplaatsen beschrijven.

DR

¹⁾ Redactie-adres: Käthe Kollwitzstraat 23, Amstelveen, tel. (02964) 3 04 06.

om dan uit de verkregen resultaten een conclusie te trekken voor het minimum loon. Wordt dit centraal vastgesteld, dan zal in elk geval, maar vooral als het aan de loononderhandelingen vooraf gaat, een spanning optreden, die men heeft willen vermijden.

Zal men zich tevreden stellen met een verhoging overeenkomstig de stijging van de kosten van levensonderhoud? Dat is noch bij de vakbeweging noch bij de Tweede Kamer waarschijnlijk, nu er juist een sterke aandrang is om het minimum loon sterker te verhogen dan daarboven liggende lonen, om de laagst betaalden het meest tegemoet te komen. Van werkgeverszijde zal daartegenover allicht dezelfde beduchtheid tot uiting worden gebracht als tegen het noemen van een algemeen percentage voor de loonsverhogingen in het algemeen, namelijk dat zwakke bedrijfstakken of ondernemingen te zwaar zullen worden belast.

Het zal niet eenvoudig zijn een vrije loonpolitiek zonder centrale bemoeiingen reëel te verenigen met het wel centraal vaststellen van een minimum loon.

Salariëring overheids personeel

Maar nu de merkwaardige gang van zaken bij de salariëring van het overheids personeel: de invloed daarop

van het verloop der lonen in particuliere bedrijven en van inkomsten in de vrije beroepen en vervolgens het omgekeerde procédé.

Ik gewaagde van de tekorten bij de spoorwegen. Naar verhouding nog ernstiger zijn de tekorten bij het lokale vervoer in de grote steden. Die hebben echter geen invloed op de mate van loonsverhoging. Het Rijk stelt het verhogingspercentage vast voor heel het personeel van Rijk, provincies en gemeenten. Om strijd over de hoogte daarvan te voorkomen, wordt die sinds enkele jaren bepaald op het gemiddelde percentage van de loonstijgingen in het particuliere bedrijf. Vooraf wordt dit gemiddelde geschat; achteraf wordt aan het rijkspersoneel uitbetaald wat het naar genoemde maatstaf ten slotte blijkt te weinig te hebben ontvangen. Voor de ambtelijke pensioenen en voor A.O.W. en A.W.W. geldt hetzelfde. Deze uitkeringen zijn „welvaartvast”, een ruimer begrip dan „waardevast”, waaronder verstaan wordt dat inkomens worden verhoogd in dezelfde verhouding als de kosten van levensonderhoud stijgen.

De regeling voor de ambtelijke salarissen heeft iets aantrekkelijks, maar leidt soms tot merkwaardige resultaten. Voor de berekening van de gemiddelde loonstijging worden alle verhogingen meegerekend, onverschillig om welke reden zij ook worden verkregen. Toen, nog onder de geleide loonpolitiek, de lonen in de bouwvakken extra werden verhoogd om meer arbeiders daarheen te trekken of in het vak te houden, werd daarbij gesteld, dat men zich in andere bedrijfstakken daarop niet mocht bercepen. Voor de berekening van het gemiddelde, dat beslissend was voor de verhoging der ambtenarensalarissen, telde die verhoging echter wel mee. Zo ook de extra verhoging voor de spoorwegarbeiders, hoewel die werd toegekend wegens achterstand, vergeleken bij het rijkspersoneel. Ook inhalen van achterstand voor de landarbeiders komt mede aan het rijkspersoneel ten goede. Groot zal de invloed hiervan ten slotte niet zijn, maar een beetje scheef is het wel.

Dat de salarisregeling der ambtenaren harezijds weer inwerkt op andere regelingen werd al geconstateerd bij het spoorwegpersoneel. Buschauffeurs bij het streekvervoer hebben zich vroeger ook al beroepen op de hogere inkomsten bij het personeel van de lokale vervoersbedrijven.

Veel sterker is de invloed geweest bij een geheel andere categorie. De actie der huisartsen, die bijna een verdubbeling van hun honorarium vanwege de ziekenfondsen eisten, heeft indertijd sterk de aandacht getrokken. Het is ten slotte gekomen tot een verhoging van 51 pCt. — boven de normale „trend” als bij de lonen — en een toezegging voor een pensioenregeling. Een commissie had daartoe geadviseerd. . . . . op grond van een achterstand van de huisartsen bij artsen in ambtelijke dienst. En die hadden nu juist, als hogere ambtenaren, deel gehad aan de extra verhoging, voor die categorie nodig geacht, tot 40 pCt. toe, omdat de positie der hogere ambtenaren zo ongunstig zou afsteken bij de inkomsten van overeenkomstige arbeid en kwaliteit in vrije bedrijven of beroepen! M.i. heeft men, wat voor sommige functionarissen kon gelden, uitgebreid over een veel te breed vlak en bovendien onvoldoende rekening gehouden met de betekenis van de ambtelijke pensioenregeling: 70 pCt. ook van de hoogste salarissen en dan welvaartvast, wat niemand zelf door verzekering gewaarborgd kan krijgen.

Intussen gaat het er mij vooral om, met dit extreme voorbeeld te doen zien hoe overheids- en particuliere regelingen elkaar wederkerig beïnvloeden. Staat en maatschappij zijn langzamerhand zo met elkaar verstrengeld

en de wens naar vrijheid bij overeenkomsten in de maatschappij wordt zo doorkruist door de eis van gelijkheid, door strijd tegen „achterstand”, dat de Staat zich bezwaarlijk van elke bemoeienis met loonkwesties kan onthouden.

IK heb niet de pretentie een bepaald beleid te kunnen aangeven dat bevrediging zou kunnen schenken en geen grote moeilijkheden zou opleveren. Een ideale oplossing bestaat niet. Ik heb ook niet de invloed van een bepaald loonpeil op onze algemene economische situatie willen bespreken. Daarover kan men verschillend denken. Voorlopig zal men het nu wel met een tamelijk, zij het niet volstrekt, vrij loonbeleid moeten proberen. Het scheen mij echter wel zinvol, nu wij voor een wijziging in de loonpolitiek staan, op enkele facetten daarvan te wijzen.

Nog enkele opmerkingen over de aard, die verbeteringen in de arbeidsvoorwaarden kunnen hebben. Waar ruimer mogelijkheden zijn, zou het wenselijk zijn een goed deel daarvan te besteden voor verbetering van pensioenregelingen of voor spaar- of investeringsloon. Dat zou economisch gunstig zijn en, meen ik, minder prikkelend werken op de arbeiders in financieel minder sterke bedrijven dan grote verschillen in direct voor consumptie beschikbaar komende geldlonen. Waarschijnlijk zal de leiding der vakbeweging speciaal voor het spaarloon meer voelen dan de werkgevers, die daarvan tot nog toe niet veel wilden weten. Het economische voordeel hiervan zullen zij niet miskennen; hun bezwaar berust waarschijnlijk op de verwachting, dat de arbeiders minder bevredigd zullen worden door spaarloon dan door geld in het loonzakje en dat zij boven het spaarloon zoveel zullen eisen, dat de kosten in totaal hoger worden. Kan slechts betrekkelijk weinig beschikbaar worden gesteld, dan zal spaarloon ook niet de aangewezen vorm zijn. In andere gevallen zou een stap in die richting toch wel heel wenselijk zijn.

Natuurlijk zal in verschillende gevallen ook verkorting van de arbeidstijd in het geding komen. Van het ogenblik af waarop men overging tot de 45-urenweek, zoveel mogelijk met de vrije zaterdag en dus met vijf dagen van 9 uur, stond het vast, dat er een sterke aandrang zou komen om, zij het geleidelijk, te komen tot de 40-urenweek. Over nog sterkere arbeidsverkorting wordt in toekomstbeschouwingen vaak heel onbekommerd gesproken. Men ziet daarbij vooral naar bedrijven, waar mechanisering en automatisering de menselijke arbeid voor een groot deel vervangen. Als men daarbij dan echter, zoals bij de 45-urenweek, gelijkheid wil over de gehele linie, dan zal dat in de verzorgende en de verplegende beroepen heel grote moeilijkheden oproepen en tot nadeel strekken voor kinderen, bejaarden, zieken. Meer nog dan de ziekenverpleging leveren reeds nu gezinszorg en bejaardenzorg grote moeilijkheden op. Bij een verdere verkorting van de arbeidstijd daar zal het niet alleen nog minder mogelijk zijn genoeg verzorgsters te vinden, maar bij te sterke wisseling lijdt ook het menselijk contact. Ik hoop dat althans op dit terrein aanvaard zal worden dat volstrekte gelijkheid, hoe billijk zij ook kan schijnen, niet altijd moet worden verlangd.

Maar overigens zullen wij wel ervaren dat, terwijl voor het ogenblik op het gebied der arbeidsvoorwaarden vrijheid boven gelijkheid wordt gesteld, straks niet meer zal gelden de vraag: vrijheid of gelijkheid, maar de leuze: *na de vrijheid de gelijkheid.*

Van O.B. naar B.T.W.

Miljardenlast op de Nederlandse economie

Inleiding

INGEVOLGE de desbetreffende Richtlijnen van de Europese Commissie dient Nederland uiterlijk 1 januari 1970 over te gaan op de B.T.W., de omzetbelasting-heffing over de toegevoegde waarde.

Op 4 oktober 1967 werd door de regering het wetsontwerp op de omzetbelasting 1968 — verder B.T.W. te noemen — aangeboden. In dit ontwerp, no. 9324, is verwerkt de regeling, welke voor de overgang van het oude O.B.-stelsel naar de B.T.W. is getroffen, terwijl voorts voor de overgang van belang is het terzelfder tijd ingediende wetsontwerp no. 9323, inhoudende een verhoging gedurende 1968 van de omzetbelasting bij invoer en de omzetbelastingrestitutie bij uitvoer met vermoedelijk (gemiddeld) 1 punt ter compensatie van de omzetbelasting in de kostprijsc componenten afschrijving en diensten.

In dit artikel willen wij ons beperken tot de door de regering voor de overgang naar de B.T.W. voorgestelde maatregelen.

Waarom overgangsmaatregelen?

De overgang naar het B.T.W.-stelsel dient mede ter realisering van de economische doelstellingen van het E.E.G.-Verdrag. De overwegingen van de Eerste Richtlijn met betrekking tot de harmonisatie van de omzetbelasting in de zes landen zeggen in dit verband o.a.:

„dat het derhalve in het belang van de gemeenschappelijke markt is om een harmonisatie van de wetgevingen inzake omzetbelasting tot stand te brengen, welke ten doel heeft de factoren die de mededingingsvoorwaarden zowel op nationaal als op communautair niveau zouden kunnen vervalsen zoveel mogelijk uit te schakelen”.

De aldus te bereiken zgn. concurrentiëneutraliteit houdt in, dat de factor omzetbelasting in de prijzen van concurrerende goederen en diensten procentueel gelijk dient te zijn, ten einde de producenten daarvan fiscaal gelijke concurrentievoorwaarden te kunnen bieden. Daarom legt de B.T.W., in tegenstelling tot de huidige O.B., een procentueel gelijke belastingdruk op de consumptie-eindprijzen van de goederen en diensten. Het thans ingediende B.T.W.-ontwerp voorziet er dan ook terecht in, dat de B.T.W. over door ondernemers verrichte prestaties geheven wordt en over aan ondernemers verrichte prestaties wordt teruggegeven. Door deze techniek van de zgn. vooraf trek voor ondernemers wordt bereikt, dat de B.T.W. eigenlijk slechts wordt geheven over de prijs van de prestatie aan de eindconsument. Hierdoor is de heffings- en daardoor de concurrentiëneutraliteit verzekerd.

Het is duidelijk dat iedere inbreuk op dit mechanisme leidt tot verstoring van heffings- en concurrentiëneutraliteit en zich derhalve niet verdraagt met de desbetreffende Europese doelstellingen. Reeds hieruit vloeit voort dat zo enigszins mogelijk bij de invoering van de B.T.W. volstrekte neutraliteit moet worden nagestreefd. Voorkómen moet worden dat de bezwaren van het cumulatieve O.B.-

stelsel nog jarenlang in de B.T.W. naijlen, dit mede met het oog op het feit dat de O.B.-tarieven sedert 1 juli 1967 wederom zijn verhoogd.

Bij de overgang naar het B.T.W.-stelsel stuiten wij echter op de dan aanwezige voorraden grond- en hulpstoffen, halfabrikaten, producten en investeringsgoederen, in welke prijzen de oude cumulatieve omzetbelasting nog aanwezig is. Deze omzetbelasting zal derhalve moeten worden geëlimineerd.

De verwijdering van de oude omzetbelasting is ook om technische redenen noodzakelijk. Het B.T.W.-stelsel is immers niet anders dan een zuiver technische correctie van het huidige O.B.-systeem: het cumulatieve element, bestaande in de heffing over de aangekochte goederen (de zgn. voordruk) gevolgd door hernieuwde heffing over de verkochte goederen, wordt vervangen door een belastingvrije aankoop van goederen met een eenmalige B.T.W.-heffing over de verkochte goederen. Deze eenmalige B.T.W.-heffing is in beginsel even groot als de som van voordruk en heffing op de verkoop in het oude O.B.-stelsel. In dat geval is de opbrengst van de O.B. voor het Rijk even groot als die van de B.T.W.

Voorbeeld (12 pCt. B.T.W. = 10,7 pCt. O.B.; de O.B. wordt namelijk over de eindprijs inclusief belasting, de B.T.W. over de prijs zonder belasting geheven):

	O.B.		B.T.W.
	kosten	O.B.-bedrag	kosten
grondstoffen e.d.	f. 40	f. 3,80	f. 36,20
afschrijvingen	f. 10	f. 0,90	f. 9,10
lonen	f. 35	—	f. 35,—
winst	f. 9	—	f. 9,—
	f. 94	f. 4,70 a)	f. 89,30
verkoopbelasting (6 pCt. van f. 100; resp. 12 pCt. van f. 89,30)	f. 6	f. 6,—	f. 10,70
verkoopprijs	f. 100	waar in O.B. f. 10,70	f. 100,—

a) Voordruk.

Het is duidelijk, dat het B.T.W.-tarief van 12 pCt. de cumulatieve heffingen van het oude stelsel heeft vervangen. Dit is alleen mogelijk, indien ook de gevolgen van de cumulatieve heffingen, belichaamd in de voordruk, zijn weggelaten. Ware dit niet het geval, dan zal bij een B.T.W.-tarief van 12 pCt. een veel zwaardere heffing dan 10,7 pCt. van de eindprijs plaatsvinden (in het gegeven voorbeeld een extra druk van 112 pCt. van f. 4,70).

Ook om economische redenen komt slechts een bevrijden van de voorraden en investeringsgoederen van „oude” O.B. in aanmerking. Immers, vanuit een B.T.W.-standpunt bezien heeft de overheid vóór 1969 geanticipeerd op toekomstige consumptie: de B.T.W. is wezenlijk een directe heffing van de consumptie en geeft derhalve eerst opbrengst voor de schatkist bij levering van de prestatie aan de consument. Niettemin is door de overheid het vóór 1969 ontvangen O.B.-bedrag in de op 1 januari 1969 aanwezige

goederen reeds besteed voordat deze besteding via de prijzen op de consument was afgewenteld.

De regeringsvoorstellen voor de overgang

Dat de regering met de hiervoor gestelde eisen voor de overgang instemt, blijkt uit blz. 26/27 van de M.v.T. Daar wordt vastgesteld dat bij het ontbreken van aftrek van de „oude belasting” in op 1 januari 1969 aanwezige goederen een zwaardere O.B.-druk wordt ondervonden met als gevolg een extra schokeffect in de prijzen. Voorts wordt erop gewezen dat het ontbreken van teruggaaf tot uitstel van investeringen en van voorraadvorming zou kunnen leiden, hetgeen een ernstige stagnatie in het bedrijfsleven zou veroorzaken, welke na de invoering van het B.T.W.-stelsel zal worden gevolgd door een inhaalvraag, welke op zichzelf weer prijsverhogend moet werken. De M.v.T. concludeert dan ook:

„Om de schokwerking van de invoering van de BTW geheel te voorkomen zou de op de oude bedrijfsmiddelen en voorraden drukkende belasting integraal moeten worden teruggegeven”.

Ter ontuchtering wordt daaraan onmiddellijk toegevoegd, dat de schatkist zulks niet kan betalen. Daarom worden de — juiste — overwegingen en conclusies zonder meer overboord gezet en een aantal maatregelen voorgesteld, die naar onze mening bijzonder ver gaan zonder nochtans de overgangsproblematiek afdoende op te lossen: er zal alleen teruggaaf worden gegeven over de voorraden, maar de kosten daarvan worden opgebracht door het bedrijfsleven zelf, een en ander in combinatie met het dienstbaar maken van de overgang aan het verkrijgen van budgettaire baten.

De regering stelt immers de volgende maatregelen voor:

- Van 1 januari 1968 t/m 31 december 1968 worden de omzetbelasting bij invoer en de restitutie bij uitvoer (tot dan slechts gebaseerd op grond-, hulpstoffen en energie) verhoogd wegens de kostprijselementen afschrijving op bedrijfsmiddelen en diensten van derden. In deze periode wordt tussdien een geheel belastingvrije uitvoer mogelijk, terwijl de uit een oogpunt van omzetbelasting voor ingevoerde goederen bestaande voorsprong op Nederlandse goederen wordt tenietgedaan (netto opbrengst voor het Rijk f. 230 mln.).
- De omzetbelasting, begrepen in de voorraden op 1 januari 1969 op basis van grond-, hulpstoffen en energie, wordt aan de ondernemers gerestitueerd. Voor zover de voorraden na 1 januari 1969 worden geëxporteerd, wordt bovendien restitutie verleend voor de kostprijsc componenten afschrijvingen en diensten van derden. In aanbouw zijnde duurzame bedrijfsmiddelen worden voor deze restitutierechtten als voorraden behandeld (kosten voor het Rijk f. 1.200 mln.).
- Over de op 1 januari 1969 aanwezige investeringsgoederen wordt geen restitutie gegeven. Bovendien wordt voor de in 1969 t/m 1971 aangeschafte investeringsgoederen het aftrekrecht B.T.W. beperkt (lees: een investeringsbelasting geheven) van 7,2 pCt. over de aanschaffingen in 1969, 4,8 pCt. over die in 1970 en 2,4 pCt. over die in 1971 (opbrengst voor het Rijk f. 1.900 mln.).
- De investeringsaftrek (thans 2 jaar à 5 pCt.) wordt voor bestellingen in 1969 beperkt tot 2×4 pCt., voor die in 1970 tot 2×3 pCt., voor die in 1971 tot $2 \times 1\frac{1}{2}$ pCt., terwijl daarna de investeringsaftrek geheel vervalt (opbrengst voor het Rijk niet in de M.v.T. aangegeven).

- Er wordt een „egalisatieheffing” ingevoerd van 15 pCt. op personenauto's (opbrengst voor het Rijk f. 300 mln. per jaar).

Extra lasten op de economie na 1968

Wij kunnen thans een overzicht opstellen van de extra lasten die de regering voorstelt aan de Nederlandse economie op te leggen. In dit overzicht is de f. 5 mrd., welke blijft liggen op de boekwaarde van op 1 januari 1969 aanwezige investeringsgoederen, over 5 jaar verdeeld. Voorts moest de teruggaaf op voorraden daar buiten beschouwing blijven, omdat deze door de volkshuishouding via de beperking op de vooraf trek in 1969-1971 zelf wordt opgebracht, waaruit volgt dat in feite geen teruggaaf gegeven wordt. Desondanks wordt de volle 12 pCt. B.T.W. bij verkoop geheven.

De lastenverzwaring voor de Nederlandse economie

	1969	1970	1971	1972	1973
	(in mln. guldens)				
Egalisatieheffing auto's	300	310	320	330	340
Beperking aftrekrecht B.T.W. investeringsgoederen	900	650	350	—	—
Geen teruggaaf op oude investeringsgoederen	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Afschaffing investeringsaftrek a)	60	180	350	590	740
Totaal	2.260	2.140	2.020	1.920	2.080

a) De M.v.T. gaat uit van een opbrengst wegens beperking vooraf trek investeringsgoederen van f. 900 mln. bij een beperking met 7,2 pCt.; het geraamde investeringsniveau is derhalve (f. 900 mln. $\cdot \frac{7,2}{100}$) = f. 12.500 mln. Op dezelfde wijze berekend, bedragen de investeringen 1970 f. 13.500 mln. en in 1971 f. 14.500 mln. De meeropbrengst wegens geleidelijke opheffing van de investeringsaftrek is dan te schatten op de in de tabel vermelde bedragen.

Het blijkt dat de lastenverzwaring ca. f. 2 mrd. per jaar bedraagt, waarvan gemiddeld f. 400 mln. verzwaring van de directe belastingen. De indirecte belastingdruk neemt derhalve, bij een consumptie van f. 55 mrd., gemiddeld toe met f. 1,6 mrd. In de consumptie is ca. f. 7,5 mrd. begrepen wegens ingevoerde consumptiegoederen, zodat de consumptie van Nederlandse goederen in 1969 rond f. 48 mrd. bedraagt. Wanneer wij veronderstellen dat de lastenverzwaring niet mede op de export kan worden afgewenteld — juist gezien de maatregelen voor 1968 en met het oog op het behoud van de exportpositie lijkt dit niet mogelijk — komt een verzwaring met f. 1,6 mrd. overeen met een feitelijke B.T.W.-druk van ruim 15 resp. 7 pCt. in plaats van de 12 pCt. en 4 pCt. van het regeringsvoorstel. Wij mogen ons dan ook afvragen of hier niet veel te zwaar geschat in stelling is gebracht.

De achtergrond van de maatregelen vormt de hiervoor vermelde vrees voor „schokeffect” in de prijzen en voor kopersstaking. Naar onze mening is uit het vorenstaande wel duidelijk geworden dat een schokeffect in de prijzen door de regeringsvoorstellen bepaald niet wordt voorkomen, integendeel.

Ten aanzien van een kopersstaking moet worden opgemerkt, dat de vrees daarvoor bij voorraden inderdaad gerechtvaardigd is. Het voorstel tot teruggaaf over de voorraden is dan ook in dit opzicht geheel op zijn plaats. Met betrekking tot investeringsgoederen dient men dit aspect echter niet te overtrekken. In de eerste plaats gelden voor investeringsgoederen veelal langere besteltermijnen dan voor grond-, hulpstoffen en handelsgoederen. Voorts wordt het tijdstip van een investeringsbeslissing in zeer belangrijke mate bepaald door technische en door bedrijfs-economische noodzaak. Ten slotte vrage men zich af:

welke omvang kan zo'n kopersstaking voor investeringsgoederen nog aannemen, gezien de tijd waarin zij zich kan voordoen? Stellen wij de gemiddelde besteltermijn op een half jaar, dan kan een kopersstaking in 1968 nog slechts voor ca. 7 maanden optreden. Wij achten het tegen deze achtergrond dan ook sterk overdreven zulk zwaar geschut te moeten opstellen als de regering wil.

Onverteerbare economische consequenties

De regeringsvoorstellen brengen ook een aantal onverteerbare economische consequenties mee. Hiervan kunnen worden genoemd:

1. Het plan om de teruggaaf op voorraden te financieren met aan investerende ondernemers opgelegde beperkingen op de aftrek van voorbelasting op hun nieuwe investeringen, houdt niet anders in dan dat de in 1969-1971 investerende ondernemers met lede ogen toezien hoe hun voorraadhoudende collega's (waaronder de kleinhandelaars!) uit de brand worden geholpen. Zelfs al meent men een kopersstaking voor investeringsgoederen te moeten bestrijden met een „heffing” bij de na 1 januari 1969 investerende ondernemers — die overigens niet in 1969-1971 investeren omdat zij in 1968 aan de kopersstaking hebben meegedaan — dan nog is hier sprake van een volslagen willekeurige lastenverdeling. Natuurlijk is die willekeur evenzeer aanwezig wanneer men de oude O.B.-last op de voorraden laat zitten, maar het regeringsvoorstel heft slechts de ene willekeur door de andere op. Men kan ook zeggen dat men cumulatieve effecten (in de voorraden) wil bestrijden door verplaatsing — en vergroting! — van cumulatieve effecten naar andere ondernemers (in de investeringen 1969-1971). Bovendien is er in deze omstandigheden alle aanleiding voor een doorgaande en repeterende kopersstaking in 1969-1971, zodat de kopersstaking eerder wordt aangewakkerd dan tegengegaan.

2. Het blijven liggen van oude O.B. in investeringsgoederen en de beperking in het aftrekrecht in 1969-1971 brengen opnieuw ernstige cumulerende effecten in de B.T.W. Dit zou nog tijdelijk te aanvaarden zijn, ware het niet dat de buitenlandse concurrenten zonder cumulatieve effecten kunnen invoeren. Wanneer immers een druk blijft hangen van 3 pCt., waardoor in feite de binnenlandse fabrikant à 15 pCt. B.T.W. moet verkopen, kan de buitenlandse fabrikant tegen 12 pCt. B.T.W. aanbieden. De bevoordeling van de invoer wordt derhalve gecontinueerd. Daardoor zal ook de Nederlandse fabrikant gedwongen kunnen worden de oude O.B. ten laste van zijn winstcapaciteit te brengen. Dit effect wordt slechts dan verzwakt, indien toevalligerwijs ook de buitenlander niet volledig vrij van nationale belastingen kan exporteren (Duitsland).

3. Voor een volledige restitutie over de op 1 januari 1969 aanwezige voorraden en investeringsgoederen is f. 6,2 mrd. nodig. Hogere druk op de economie dan f. 6,2 mrd. is overbodig om de overgang op de B.T.W. mogelijk te maken. Wil men de belastingen verhogen, dan dient dat afzonderlijk behandeld en als zodanig gemotiveerd te worden. Het is bepaald onnodig ons investeringsklimaat na 1968 verder te bederven¹⁾.

4. Voorts dient te worden gewezen op de vreemde situatie die als gevolg van de regeringsvoorstellen optreedt t.a.v. de export in 1968 t.o.v. 1969 en volgende jaren. Wordt de export wegens wetsontwerp no. 9323 immers in 1968 vrijwel geheel O.B.-vrij gemaakt, in 1969 zou de exportindustrie opnieuw geconfronteerd worden met oude O.B. (afschrijving op oude investeringen) en met

B.T.W. (beperking aftrek op investeringsgoederen). Bovendien betekent de verhoging van de O.B. op in 1968 geïmporteerde investeringsgoederen, dat de last op de overgang op 1 januari 1969 extra verzwakt wordt; deze verzwaring wordt wegens het ontbreken van een teruggaafregeling voor investeringsgoederen niet gecompenseerd.

5. Wanneer afwenteling op de consumenten niet of niet geheel mogelijk is, worden de Nederlandse bedrijven gedwongen tot terugwenteling op de produktiefactoren. De toegevoegde waarde van de Nederlandse bedrijven in 1968 wordt volgens de macro-economische verkenning 1968 door het C.P.B. als volgt geraamd:

looninkomen	f. 36,5 mrd.
overige inkomen	f. 21,7 mrd.
totaal	f. 58,2 mrd. ²⁾

Terugwenteling van een extra last van f. 2 mrd. op de produktiefactoren naar evenredigheid van hun produktieve bijdrage betekent een (uit hoofde van de overgangsmaatregelen) nominale loonsverlaging van gemiddeld 3,4 pCt. evenals een vermindering van het totaal van rente- en winstinkomsten met eenzelfde percentage. Wanneer een trendmatige jaarlijkse stijging van de arbeidsproductiviteit wordt aangenomen van ca. 3,5 pCt. betekent dit in feite een volledig beslag op de ruimte voor loonsverhoging uit hoofde van de stijging van de arbeidsproductiviteit in één jaar. Een dergelijke nominale loondaling zou in de naoorlogse Nederlandse verhoudingen een novum zijn. Wanneer de extra last van f. 2 mrd. geheel op het „overig inkomen” zou worden afgewenteld, betekent dit een daling van het rente- en winstinkomen van bijna 10 pCt.!

De mogelijkheden tot terugwenteling op het overig inkomen zijn evenwel minimaal, gezien de ontwikkeling in de achter ons liggende jaren. Aan de hand van de nationale rekeningen voor 1960 en de macro-economische verkenning voor 1968 kan worden berekend, dat, bij een toeneming van het nationaal inkomen tegen factorkosten in de periode 1960-1968 van 96,8 pCt., het looninkomen uit bedrijven in diezelfde periode met 123,9 pCt. is toegenomen, het overig inkomen van bedrijven daarentegen slechts met 48,6 pCt. De huidige moeilijkheden in de Nederlandse economie — bedrijfssluitingen, omvangrijke werkloosheid — zijn onder meer op deze ontwikkeling terug te voeren.

De noodzaak van economische groei is evident, zoals onder meer in de *Nota inzake groei en structuur van onze economie* van de toenmalige Minister van Economische Zaken Den Uyl is aangetoond. De grondslag van deze economische groei wordt gevormd door de investeringsbereidheid van het Nederlandse bedrijfsleven. Deze investeringsbereidheid wordt bepaald door de huidige en met name de verwachte winsten. Terwijl de bestaande winstvoet reeds, zoals boven geschetst, aanmerkelijk is gedaald, moet een aantasting van de winstverwachtingen uit hoofde van de overgangsmaatregelen onvermijdelijk leiden tot een terugslag op de toekomstige economische groei. Daarmee wordt ook het beleid dat is gericht op volledige werkgelegenheid, een illusie.

¹⁾ Zie Prof. Christiaanse in *E.-S.B.* van 4 oktober 1967.

²⁾ Dit is de gezamenlijke produktie van de particuliere en de overheidsbedrijven. Deze laatste kunnen niet buiten beschouwing blijven, omdat zij in dezelfde dwangpositie komen te verkeren. Voor zover deze overheidsbedrijven geen winst maken of zelfs verlies, zullen tariefverhogingen en/of grotere bijdragen uit het overheidsbudget noodzakelijk zijn.

Ook de conjuncturele gevolgen van de voorgestelde overgangsmaatregelen mogen niet worden onderschat. Het C.P.B. verwacht voor 1968 een slechts geringe opleving, en daarom is iedere mogelijke aantasting van het investeringsniveau ongewenst.

Investeringsaftrek

In de M.v.T. wordt blijk gegeven van o.i. merkwaardige opvattingen t.a.v. de investeringsaftrek. De investeringsaftrek, nog recent terecht aangeprezen als „instituut” in onze belastingwetgeving ter bevordering der investeringen en dan ook als zodanig gehanteerd als conjunctuur-instrument, wordt thans blijkbaar gezien (M.v.T. blz. 27) als prijsfactor van investeringsgoederen. In feite werkt de investeringsaftrek uit als soelaas voor het ontbreken van fiscale afschrijving op vervangingswaarde, of zo men wil als tariefcorrectie op de vennootschapsbelasting, economisch echter nooit als kostprijsbestanddeel. Bij opschorting van de aftrek of bij fiscale verliezen bijv. verandert de kostprijs niet.

„The cost of the asset is its full cost, not an amount net of an adjustment for a special tax allowance”, aldus *Financial Executive* van september 1967. Het is dan ook onbegrijpelijk, hoe de investeringsaftrek in verband kan worden gebracht met de invoering van de B.T.W.; zelfs niet als extra middel ter voorkoming van een kopersstaking, omdat de investeringsaftrek is gebonden aan de bestelling en de B.T.W. aan de levering. De indruk is dat het hier uitsluitend om belastingverhoging gaat.

Samenvatting der bezwaren

Het accent bij de beoordeling van de noodzaak tot overgangsregelen ligt in de regeringsvoorstellen onjuist. De voorstellen willen effecten bestrijden met maatregelen die niet de oorzaak van die effecten wegnemen: primair zijn niet het prijseffect en de kopersstaking, maar is een zuivere niet-cumulatief functionerende B.T.W. Deze wordt verkregen door bij de stelselovergang tot volledige restitutie van de O.B. op de voorraden en de boekwaarde van investeringsgoederen over te gaan. Daarmede wordt aan alle moeilijkheden van de overgang tegemoetgekomen.

Het overgangsprobleem beperkt zich dan tot het vinden van een aanvaardbare financiering van deze restitutie. Hier impliceert het regeringsvoorstel een versluiering van de realiteit: een schijnbare B.T.W.-druk van 12 pCt. en 4 pCt., doch een feitelijke van 15 pCt. en 7 pCt., met als consequenties willekeurige verdeling van de lasten, bevoordeling van importgoederen, onnodige verhoging van prijzen, moeilijkheden bij de afwenteling i.v.m. buitenlandse concurrentie, verder bederf van het investeringsklimaat.

Suggesties

De oplossing voor de overgangsproblemen ligt o.i. in een onmiddellijke en strikte toepassing van de B.T.W.-gedachte: het scheppen van heffings- en concurrentie-neutraliteit. Daarom zal onverkorte restitutie van oude O.B. moeten worden gegeven over alle bij de overgang aanwezige goederen. Hierdoor vinden alle moeilijkheden van de overgang een oplossing: er is geen kopersstaking in 1968 noch later, geen willekeur in de afwenteling, geen bevoordeling van de invoer en vooral geen onnodige extra last op onze economie, die het van stimulering van de groei en niet van afremming moet hebben.

Het overgangsprobleem is een financieringsprobleem. Ten aanzien van de voorraden is *directe* teruggaaf nodig: zonder invoering van de B.T.W. zou de ondernemer immers

de daarin begrepen O.B. op korte termijn hebben afgewenteld. Voor de investeringsgoederen zou de daarin begrepen O.B., wanneer er geen B.T.W. was gekomen, eerst in de loop van de verdere levensduur van deze goederen worden afgewenteld, zodat het ook redelijk is de ondernemer geen rentevoordeel te bezorgen door onmiddellijke teruggaaf. Teruggaaf in bijv. 5 jaar is derhalve alleszins aanvaardbaar, waarbij de restitutieclaim hiervoor in de vorm van renteloze belastingcertificaten kan worden vastgelegd.

Op basis van een benodigd restitutiebedrag van f. 6,2 mrd. zou een verhoging van het tarief van 12 pCt. tot 14 pCt. gedurende 5 jaar voldoende middelen opleveren om de belastingcertificaten te kunnen aflossen (1 punt B.T.W. 12 pCt. tarief geeft f. 400 mln. per jaar). De egalisatieheffing op auto's dient dan te worden gehandhaafd. Budgettair is nu het teruggaafschaam: in 1969 de voorraden, in 1970 t/m 1973 de investeringsgoederen.

Het gevolg is dat ook de buitenlandse goederen op dezelfde voet als de Nederlandse met 14 pCt. getroffen worden. Zij betalen derhalve aan de overgang mee, waardoor zij in gelijke positie komen als Nederlandse goederen. Belangrijk is ook dat 4 pCt.-tarieven — 4 pCt. is toch reeds meer dan de huidige O.B.-druk op de aan dit tarief onderworpen goederen — dan ook werkelijk 4 pCt.-tarieven zijn: er is geen versluierd O.B.-effect. Voor een beperking in aftrekrechten, laat staan voor de zeker conjunctureel ongewenste afschaffing van de investeringsaftrek, is dan geen plaats.

Omdat aldus de versluierde belasting slechts is vervangen door „echte” daarmee corresponderende B.T.W. is ook het effect daarvan op de prijzen niet ongunstiger dan bij de regeringsvoorstellen, terwijl voorts niet meer wordt opgelegd dan voor teruggaaf nodig is — en dat is in ieder geval minder dan de regering vraagt.

Natuurlijk zal de vaststelling van het terug te geven bedrag wegens O.B. in de investeringsgoederen moeilijkheden opleveren. Moet men uitgaan van de commerciële of van de fiscale boekwaarde? Tegen de commerciële boekwaarde pleit, dat het commerciële, in de praktijk zeer verschillende, afschrijvingsbeleid, waarbij veelal op vervangingswaarde wordt gewaardeerd, een rol zou spelen bij de bepaling van de teruggaaf. De ondernemer die gewoon is zijn investeringen direct tot f. 1 af te schrijven, zou niets terugkrijgen. Tegen de fiscale boekwaarde pleit, dat deze weliswaar uitgaat van aanschaffingswaarde, maar beïnvloed kan zijn door factoren als vervroegde afschrijving, en afschrijving op boekwaarde. Men zal — evenals de regering voorstelt t.a.v. voorraden — op forfaitaire basis tewerk moeten gaan om een hanteerbare oplossing te vinden. Aangezien het effect van de vervroegde afschrijving wegens de opschorting van deze faciliteit sedert 1 februari 1964 in 1969 praktisch nog slechts aanwezig kan zijn in vóór 1 februari 1964 bestelde goederen (voor gebouwen slechts in vóór 28 augustus 1963 aanbestede werken), komt ons de fiscale boekwaarde op 1 januari 1969 als een redelijk en praktisch en voor de belastingdienst aanvaardbaar uitgangspunt voor.

Naar onze mening dienen de regeringsvoorstellen voor de overgang naar de B.T.W. voor de jaren 1969 e.v. dan ook op vele gronden te worden aangepast. Zoals Colbert reeds opmerkte, bestaat immers de kunst van het belastingheffen er in, dat men de gans zo plukt, dat men de meeste veren verkrijgt met het minste gesis.

IJmuiden.

E. J. H. ODENDAAL.
Mr. Drs. A. P. J. v. d. EYDEN.

De invloed van het loon op de efficiency der bedrijven

III. De invloed van het loon op de bestedingen *

Dit artikel is het laatste van een serie van drie, waarin is nagegaan of er aan een relatief laag loonniveau ook economische nadelen zijn verbonden, met name voor de structurele economische positie. In dit derde artikel wordt de invloed onderzocht van het loonpeil op grootheden als het prijspeil, de besparingen en de betalingsbalans.

IN het voorgaande werd gesteld dat een hoger loon door zijn taakstellend karakter een betere efficiency en aanpassing in de voortbrenging teweegbrengt. Loonsverhoging leidt echter onmiddellijk tot een verhoging der nationale bestedingen en pas na enige tijd tot een wijziging van de omvang en aard der produktie. Op langere termijn wordt de mogelijke inflatoire invloed van een loonsverhoging dus in zekere mate door een vergrote produktie gecompenseerd. Op deze plaats is het echter de vraag in hoeverre de directe gevolgen voor de bestedingen, het prijspeil en de betalingsbalans een hinderpaal vormen voor een loonsverhoging.

Bij de beantwoording van deze vraag mag niet worden vergeten dat het loon één uit vele factoren is, die op de ontwikkeling van macro-economische grootheden zoals bestedingen, besparingen, prijspeil en betalingsbalans inwerken. Het is onwaarschijnlijk dat het loon de voornaamste drijvende kracht is bij de inflatoire tendenties, daar tenminste in de afgelopen jaren een bestedingsinflatie (en winstinflatie) aan loonsstijgingen voorafging ¹⁾.

Bij de beschouwing van het fenomeen inflatie mag mijns inziens evenmin aan de dichotomie voorbij worden gegaan waardoor enerzijds de inflatie als kwaad wordt gezien en anderzijds de maatschappelijke organisatie juist deze inflatie opwekt. Het algemene verlangen naar een niet-inflatoire ontwikkeling is immers in strijd met het levendige streven naar stijgende geldinkomens bij de afzonderlijke economische subjecten. In onze samenleving is het (stijgend) geldinkomen immers één van de meest dominerende tekenen van maatschappelijk succes. Daarenboven mag niet worden vergeten dat monetair evenwicht ²⁾ (geen inflatie) een machtig hulpmiddel bij economische analyses kan zijn, maar dat het ontbreken daarvan niet zonder meer een ongezonde economische ontwikkeling impliceert.

Loonsstijging en arbeidsproductiviteit

Vanuit macro-economisch gezichtspunt wordt een loonsstijging in het algemeen acceptabel geacht indien zij de toename der arbeidsproductiviteit niet overtreft ³⁾. Bij het hanteren van deze norm in de praktijk zal men zich baseren op de gegevens omtrent de produktie per werknemer (totale produktie/totaal aantal werknemers). Aan de hantering van de norm van de arbeidsproductiviteit bij de beoordeling van de loonontwikkeling kleven echter de volgende bezwaren:

a. De term arbeidsproductiviteit suggereert een rechtstreeks oorzakelijk verband tussen de inspanning der werknemers en de omvang der produktie, welke niet aanwezig is ⁴⁾. De omvang van de produktie hangt niet alleen af van de factor arbeid doch ook van de omvang en richting der investeringen, van de binnen- en buitenlandse

vraag (zowel in totaal als gedifferentieerd naar produkten) en van de (meestal ongespecificeerde) technologische ontwikkeling.

b. De situatie op de geld- en kapitaalmarkt bepaalt de beloning van de produktiefactor kapitaal. Leidt deze situatie tot een hogere beloning voor de kapitaalverschaffers dan impliceert dit een lagere beloning voor de loontrekkers en vice versa. In wat mindere mate geldt ook voor de overige niet-looninkomenstrekkingen (zelfstandigen) dat hun beloning afhangt van de marktsituatie. En nu zou bij de lonen de toename der produktie maatgevend moeten zijn, terwijl de uitkomst van het deel dat de loontrekkers van het nationaal produkt ontvangen, mede afhangt van de hoogte van het niet-looninkomen, hetwelk door min of meer vrije prijsvorming wordt bepaald.

c. In samenhang met het voorgaande punt kan worden gesteld dat de prijsvorming van andere produktiefactoren en van het gereede produkt niet in die mate wordt beheerst als het loon, waardoor de kans bestaat dat het wél beheersbare loon in een periode met inflatoire tendenties relatief laag is. De reden van de sterkere beheersing van het loon is te vinden in de feiten dat het looninkomen de grootste inkomenscategorie vormt en dat het loon zich voor een vrij effectieve beheersing leent. De beheersing van de andere factoren zou bovendien een veel sterker ingrijpen in de bestaande economische orde vereisen.

d. De toepassing van de norm van de arbeidsproductiviteit geschiedt door aan te geven hoeveel het loon *per werknemer* mag stijgen, zodat bij uitbreiding van de beroepsbevolking in loondienst het totale looninkomen evenredig kan stijgen. Bij de beschouwingen achteraf wordt de mogelijkheid van een uitbreiding van de beroepsbevolking in loondienst wel eens over het hoofd gezien, daar men zich dan alleen baseert op de verhouding van het totale looninkomen tot de overige inkomens. Haast altijd wordt aan de mogelijkheid voorbijgegaan dat de kwali-

* I en II in *E.-S.B.* van 1 en 8 november jl., blz. 1096-1098, resp. 1124-1129.

¹⁾ De Nederlandsche Bank: *Verslag over het boekjaar 1965*, blz. 14.

²⁾ *Verslag 1965*, a.w., blz. 12. Dit geeft als criteria voor een niet-inflatoire ontwikkeling een drietal formuleringen, waarbij de toename der bestedingen of der liquiditeiten of der inkomens de toename van het nationaal produkt niet mag overschrijden.

³⁾ Zie ook *Verslag 1965*, a.w., blz. 11. Daar wordt echter wel het voorbehoud gemaakt dat de lonen sterker kunnen stijgen indien de overige inkomens bij de toename der produktie ten achter blijven. Dr. Holtrop vraagt zich dan wel af of die andere inkomens niet aan de grens van de minimum beloning zijn gekomen.

⁴⁾ Als illustratie van de bezwaren die aan de term arbeidsproductiviteit kleven, kan het bizarre begrip ondernemersproductiviteit worden genoemd, waarbij de totale produktie wordt gedeeld door het aantal directieleden.

teiten van de arbeid kunnen zijn gestegen (bijv. meer geschoolden en middenkader), waardoor het toegenomen looninkomen legitiem zou zijn.

e. Indien het looninkomen slechts ten hoogste met het percentage van de groei van de produktie mag stijgen, betekent dit een bevrozing van de bestaande inkomensverdeling ⁵⁾.

f. Bij een beschouwing op langere termijn zou rekening moeten worden gehouden met de veranderingen in de hoedanigheden der aangeboden produkten. Er kan dan eigenlijk niet worden volstaan met een correctie van de in geld uitgedrukte produktie-omvang met het een of andere prijsindexcijfer ⁶⁾.

g. De monetaire sector is niet louter een passief instrument in het economisch leven. Zijn structuur bepaalt op welke wijze impulsen uit de reële sfeer worden verwerkt. Bij eenzelfde financiële situatie kan het gedrag van de monetaire sector variëren. Derhalve kan van een autonome invloed worden gesproken voor zover de bereidheid van de bankiers tot het verlenen van kredieten investeerders en consumenten in hun acties beïnvloedt. Tevens beïnvloedt deze sector de richting waarin de middelen worden aangewend.

Besparingen

Besparingen hebben twee gunstige effecten, nl. zij leveren middelen voor investeringen op en zij beperken (de stijging van) het prijspeil van consumptiegoederen. Daar men in het algemeen van de regel uitgaat dat de loontrekkers (als lagere-inkomensgroep) verhoudingsgewijs minder sparen, vreest men dat loonsverhogingen de besparingen in gevaar zullen brengen. In haar algemeenheid kan men deze regel wel onderschrijven. Zij berust echter op een aantal vooronderstellingen, waaraan niet altijd behoefte te zijn voldaan.

De hieronder te noemen gebeurtenissen kunnen ertoe leiden dat loonsverhogingen niet de te verwachten daling van de besparingen ten gevolge hebben.

a. Het consumptiepatroon heeft zich nog niet aan het verhoogde inkomen aangepast, waardoor de besparingen relatief hoog zijn.

b. Een hoger welvaartsniveau leidt tot meer voorzieningen voor de toekomst (pensioenen, verzekeringen enz.).

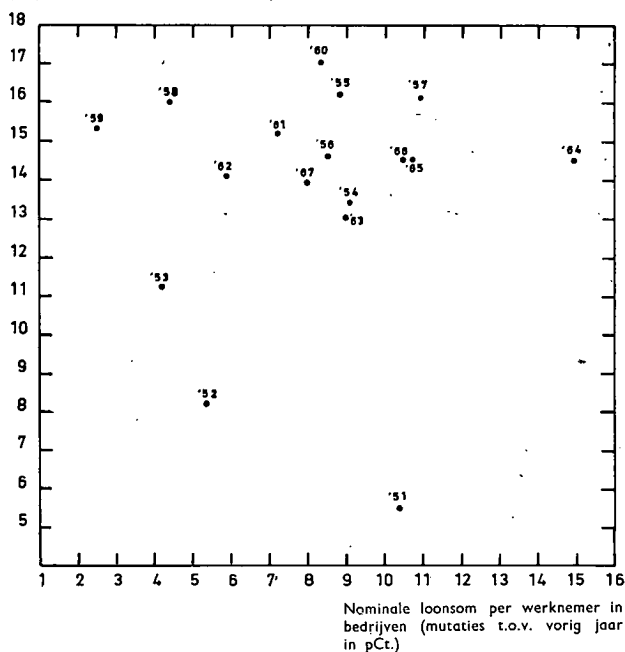
c. Consumptie- en spaargewoonten kunnen veranderen (bijv. in meerdere mate sparen voor duurzame consumptiegoederen, vakanties enz.).

d. Een uitbreiding van de consumptief bestede middelen door een loonsverhoging zal het consumptieprijspeil doen stijgen, hetgeen een verruiming van de reële (winst)marges bij het bedrijfsleven tot gevolg heeft. Dit scheidt de mogelijkheid tot grotere besparingen (interne financiering) bij het bedrijfsleven, hetgeen een zeker compenserend effect heeft. In een situatie van volledige bezetting zullen de op deze bedrijfsbesparingen volgende investeringen de inflatoire tendenties niet beperken (investeringsinflatie), doch dit zou ook niet het geval zijn indien de loon- of andere inkomenstrekkingen meer hadden bespaard en dit geld aan het bedrijfsleven ter investering hadden afgestaan. Voor de beteugeling van een „boom“-situatie is echter indamming van de geldstromen van veel meer belang dan de omvang van besparingen, die immers niet uit de circulatie verdwijnen.

e. Compenserende effecten kunnen ook ontstaan door invoering van het spaarloon en winstdelingsregelingen en uitbreiding van de verplichte sociale verzekeringen en pensioenen.

1. Loonmutaties en spaarquote

Besparingen particuliere sector
(in pCt. van het nationaal inkomen).

Bron: Centraal Economisch Plan 1966, blz. 174/175.

TABEL 1.

Consumptieve bestedingen en besparingen a) (in pCt. van het totaal aan consumptie en besparingen)

	1958	1958/1965	1965
Consumptieve bestedingen	87,67	86,64	85,48
Besparingen via levensverzekeringen en pensioenfondsen	4,84	5,50	5,95
Overige besparingen	8,69	7,86	8,56

a) Berekend op basis van de cijfers der posten 4.3.0.1, 4.3.0.2 en 4.3.0.3 uit *Nationale Rekeningen 1965*, blz. 58. In de tussentijdse jaren waren de besparingen: 1959: 11,9; 1960: 14,3; 1961: 12,9; 1962: 12,1; 1963: 12,0; 1964: 14,6. De overheidsbesparingen zijn hierbuiten gelaten. Zij geven geen indruk van de spaarneiging in verband met het gedwongen karakter van de belastingen.

Het verband tussen het loon en de besparingen en het prijspeil in de afgelopen jaren

In het voorgaande werd gewezen op de mogelijkheden, die ertoe kunnen leiden dat het aan te nemen verband tussen loonsverhogingen en daling van de besparingen en stijging van het prijspeil minder rechtlijnig is. Toch is het opvallend in welke mate dit verband in de afgelopen jaren niet aanwezig was (bij de besparingen) of slechts een geringe correlatie vertoonde (consumptieprijspeil).

In spreidingsdiagram 1 zijn de loonmutaties en de spaarquote tegenover elkaar gezet. Daaruit blijkt dat er in de afgelopen jaren nauwelijks van een verband tussen deze twee grootheden kan worden gesproken. Ook op grond van de procentuele verdeling (zie tabel 1) tussen sparen en consumeren kan allerm minst van een achteruitgang van de besparingen worden gesproken. Er is slechts sprake

⁵⁾ Uiteraard is in het betoog alleen de categoriale inkomensverdeling van belang.

⁶⁾ Bij duurzame consumptiegoederen zoals fietsen, auto's, wasmachines, koelkasten en televisies kan van een belangrijke verbetering in de kwaliteit in de laatste tien jaar worden gesproken.

van kleine verschuivingen naar besparingen door institutionele beleggers.

In de spreidingsdiagrammen 2 en 3 is nagegaan of er een enkelvoudig verband tussen loonmutaties enerzijds en prijspeil- en volumemutaties van de consumptie anderzijds bestaat. Haast alle loonsverhogingen tot 8 pCt. gingen gepaard met een toename van het consumptieprijspeil met 2 pCt. Bij loonstijgingen van 8 tot 10 pCt. kwamen meestal prijsstijgingen van 2 tot 4 pCt. voor en daarboven lagen de prijsstijgingen tussen de 4 en 7 pCt.

Op het volume van de consumptie (diagram 3 boven) zouden de loonmutaties wat sterker doorwerken. De doorwerking op de omzet van de consumptiegoederen (volume- en prijspeilmutaties van consumptiegoederen tezamen) (diagram 3 beneden) is uiteraard groter. Bij diagram 3 (boven: volume; beneden: omzet) is er een duidelijk verband met de loonmutaties, doch het aantal afwijkingen is toch niet te verwaarlozen.

De invloed op de betalingsbalans

Daar ongeveer de helft van de Nederlandse productie wordt geëxporteerd, is de ontwikkeling van de betalingsbalans voor Nederland zeer belangrijk. De vergroting van de binnenlandse koopkrachtige vraag richt zich ook op buitenlandse goederen, terwijl door de grotere binnenlandse afzet de export kan dalen. De ontwikkeling van de importen wordt dan ook nauwlettend in het oog gehouden. De importen waren in 1958-1962 als volgt over de onderstaande goederengroepen verdeeld ⁷⁾:

	(in \$ mln.)
consumptiegoederen	2.323,50
grondstoffen en halffabrikaten	8.968,20
brandstoffen	2.499,37
investeringsgoederen	3.215,97

Slechts een klein deel bestaat derhalve uit consumptiegoederen. Het consumptieve deel van de brandstoffen is overigens niet te scheiden van de rest ⁸⁾. Voor het grootste deel bestaat onze import uit „nuttige” zaken zoals grondstoffen, halffabrikaten en investeringsgoederen. Ten aanzien van de investeringsgoederen kan men zelfs stellen dat deze import onze betalingsbalans in de toekomst beter zal beschermen dan het bezit van internationale geldmiddelen. Doel van het aanhouden van internationale liquiditeiten (goud en deviezen) is de mogelijkheid tot het opvangen van fluctuaties van het Nederlandse internationale betalingsverkeer ⁹⁾. Daartoe zijn de Nederlandse reserves toereikend, zoals uit tabel 2 blijkt.

De algemene daling van de reserves ten opzichte van de importen is een gevolg van de sterke stijging van de wereldhandel. De uitzonderlijke toename van de Franse reserves

is een gevolg van extreme gaullistische dogma's, wier uitvoering mogelijk is doordat andere landen deze dogma's niet in die mate toepassen.

Voor ons land moet worden aangetekend dat wij in verhouding tot ons nationaal produkt een grote wereldhandel hebben, zodat het voor andere landen gemakkelijker is een grote reservepositie aan te houden, daar hun import verhoudingsgewijs geringer is.

De lopende rekening

De lopende rekening behoort, afgezien van incidentele fluctuaties, volgens De Nederlandsche Bank een overschot van 1 pCt. van het nationaal inkomen op te leveren, nadat het overschot is verminderd met de uitgaven voor de ontwikkelingshulp en de trendmatige stijging van de internationale liquiditeiten ¹⁰⁾. Dit overschot dient ter financiering van het structurele kapitaaltekort. Vanuit internationaal oogpunt kleven aan deze opvatting de volgende bezwaren:

1. Dit overschot impliceert voor andere landen een tekort op de lopende rekening. Daar het overschot dient voor structurele kapitaalexport betekent dit dat andere landen een voortdurend tekort op de lopende rekening moeten hebben en dat daar een cumulatieve van schulden plaatsvindt. Continue tekorten worden in Nederland echter als een verstoring van het internationale betalings- en handelsverkeer gezien ¹¹⁾.

2. De ontwikkelingen van de handelsbalans en van het kapitaalverkeer zijn niet onafhankelijk van elkaar. De kapitaalontvangende landen gebruiken dit geld immers voor de import van goederen en diensten, waardoor de kapitaalexport goederenexport induceert. De toename

⁷⁾ Opgave C.B.S. De indeling der goederen is die van *De invoertarieven binnen en buiten de Euromarkt*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistische en Econometrische Onderzoekingen no. 2, 1965.

⁸⁾ De aardolie- en aardgasvondsten zullen de import van brandstoffen binnen enkele jaren aanzienlijk beperken.

⁹⁾ Op de ietwat Mercantilistisch aandoende mening dat de groei van de reserves het kenmerk van de welvaart van een land is, wordt maar niet ingegaan. Het argument dat de reserves slechts voldoende zijn voor ca. 4 maanden importen miskent het feit dat andere landen slechts een enkele maand langer kunnen importeren, dat een wegvallen van alle export ondenkbaar is en dat verminderde export eveneens tot mindere import leidt. Sinds 1950 vertoonden overigens slechts de jaren 1950, 1951, 1956, 1957, 1964 en 1966 een tekort op de lopende rekening. Zie *Centraal Economisch Plan 1967*, blz. 208/209.

¹⁰⁾ *Verslag 1965*, a.w., blz. 65. Deze norm komt ook voor in: „Verslag van een nota over het uitstel van de inkomstenbelasting”, *N.R.C.*, 13 december 1966, blz. 1.

¹¹⁾ Mijns inziens komen de opmerkingen op de blz. 27, 28 en 74 van het *Verslag 1965* van De Nederlandsche Bank daar op neer.

(I.M.)

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG INTERNATIONAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

TABEL 2.

Reserves in pCt. van de importen a)

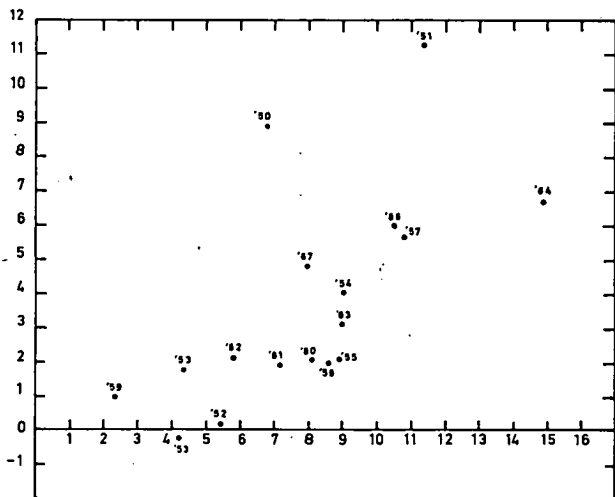
	1950	1955	1960	1964	1965	1966 3e kwar- taal	Reserves in november 1966 op basis 1958 = 100
Alle landen	84	66	55	46	43	37	122 b)
Industriële landen	97	70	59	48	44	41	118
Nederland	27	40	41	33	32	31	159
België	44	43	38	37	36	33	150
Frankrijk	26	42	36	57	61	64	646
West-Duitsland	7	52	70	54	42	43	134
Italië	40	43	69	39	60	55	206
Verenigde Staten	252	183	117	82	67	52	65

a) International Monetary Fund: *Annual Report 1966*, Washington 1966, blz. 13; International Monetary Fund: *International Financial Statistics*, Washington, september 1966.

b) September 1966.

2. Prijspeil en loonmutaties

Prijspeil particuliere consumptie
(mutaties t.o.v. vorig jaar in pCt.)

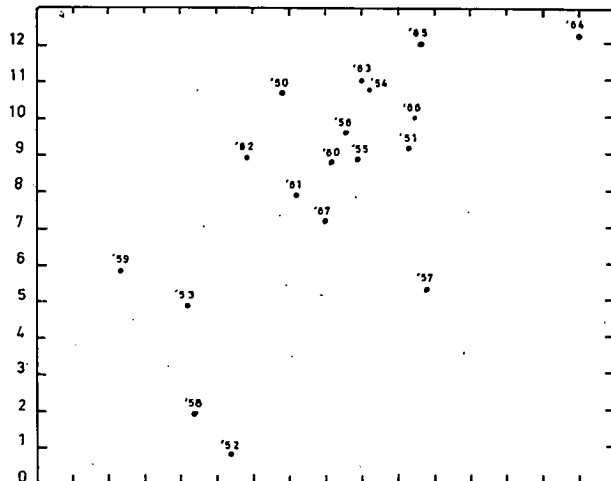

Nominale loonsum per werknemer in
bedrijven (mutaties t.o.v. vorig jaar
in pCt.)

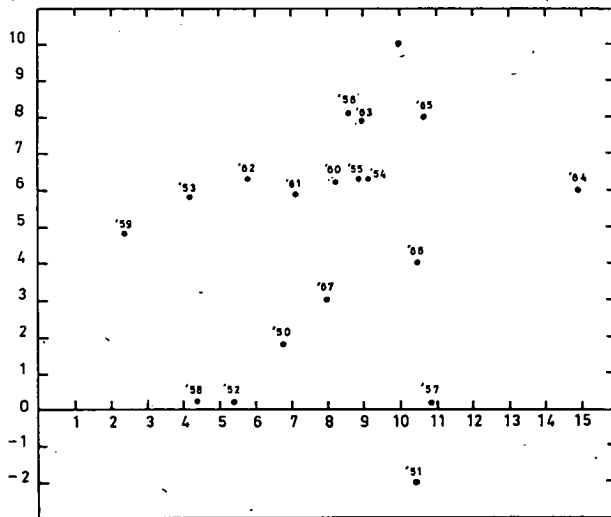
Bron: Centraal Economisch Plan 1966, blz. 174/175.

3. Omzet consumptiegoederen en loonmutaties

Volume en prijspeil particuliere consumptie
(mutaties t.o.v. vorig jaar in pCt.)

Volume particuliere consumptie
(mutaties t.o.v. vorig jaar in pCt.)

Nominale loonsum per werknemer in
bedrijven (mutaties t.o.v. vorig jaar
in pCt.)

Bron: Centraal Economisch Plan 1966, blz. 174/175.

van de import van het kapitaalontvangende land (A) doet zodoende de goederenexport stijgen. Zou de import geschieden uit het kapitaalexporterende land (B) dan zou de betalingsbalans van land B hier geen nadeel van ondervinden, daar tegenover het bedrag aan kapitaalexport eenzelfde bedrag aan goederenexport verschijnt ¹²⁾. Het is echter mogelijk dat het kapitaalontvangende land (A) zijn importen (voor een deel) uit een ander land (C) betreft. Dit behoeft geen bezwaar te zijn indien land C deze toevoeiende middelen (ook het nationaal geldinkomen van land C stijgt immers) gebruikt voor importen uit het kapitaalexporterende land (B). Dit geschiedt echter niet indien land A of C de verkregen liquiditeiten zodanig in zijn reserves vastlegt dat afvloeiing wordt verhinderd. Voorheen geschiedde dit meestal door (verbods)bepalingen ten aanzien van de import en de kapitaalbewegingen. Momenteel tracht men dit doel steeds meer te bereiken door een bepaalde economische politiek, die de bestedingen zodanig remt, dat de lopende rekening een overschot vertoont.

E.-S.B. 15-11-1967

De gevolgen van deze andere methode ¹³⁾ zijn voor het buitenland in wezen dezelfde en bovendien zijn de repercussies voor de binnenlandse economie veel groter dan bij de vroegere methode van bepalingen en voorschriften. Een nadeel is ook dat lopende rekening en betalingsbalans aan belangrijke fluctuaties onderhevig zijn, waardoor zij minder geschikt zijn als basis van het economisch beleid ¹⁴⁾.

3. Een overschot op de lopende rekening ten behoeve van het kapitaalverkeer betekent een uitbreiding van onze crediteurenpositie ten koste van andere landen. Het is de

¹²⁾ Wel zijn de schuldverhoudingen tussen land A en land B gewijzigd.

¹³⁾ De liberalisatie van het geld- en kapitaalverkeer en van de internationale handel (o.a. in het kader van de E.E.G., het I.M.F. en de O.E.S.O.) zijn toe te juichen, mits nu niet op andere wijze dezelfde doeleinden worden nagestreefd.

¹⁴⁾ Op het saldo van de betalingsbalans en de lopende rekening hebben toevallige en onbekende en onvoorziene gebeurtenissen een belangrijke invloed, zodat het saldo van een zeker jaar weinig aangrijpingspunten ter beoordeling oplevert.

vraag of dit in overeenstemming is met de regels van het internationale handels- en betalingsverkeer.

De wisselkoers

Een revaluatie van de gulden zou bij de voortbrenging hetzelfde effect hebben als loonsverhogingen, waardoor pariteitswijziging als — gedeeltelijk — alternatief voor verhoging van het loonniveau kan optreden en tot het afdwingen van een grotere efficiency en aanpassing in het bedrijfsleven kan leiden. Bovendien gaat dit de waarde-daling van het geld tegen. Zou een forse éénmalige revaluatie een te zware opgave zijn, dan kunnen kleinere revaluaties over de tijd worden uitgestreken, waardoor het bedrijfsleven zich kan aanpassen.

De huidige starheid van de wisselkoersen is niet geheel reëel. Ook al waren de wisselkoersen indertijd in overeenstemming met de economische verhoudingen tussen de landen, dan betekent dat niet dat deze verhoudingen tussen de landen zich niet wijzigden. Een geringere starheid in de wisselkoersen houdt nog niet in dat men overgaat op een stelsel van vrij fluctuerende wisselkoersen.

Conclusie

Een verhoging van het relatief lage loon in Nederland levert geen onoverkomelijke problemen op. Als leidraad voor de hoogte van het loon zou het Duitse (en Belgische) loonpeil kunnen dienen, waarbij gestreefd wordt naar een op kennis en vaardigheid rustende hooggemechaniseerde productie. Deze specialisatie in de productie maakt een hoog loon mogelijk, terwijl een hoog loon deze soort van voortbrenging ook afdwingt.

Een geleidelijke aanpassing van het loon lijkt wenselijk, daar de bedrijven zich hier dan op kunnen instellen. Het gevaar is echter niet denkbeeldig dat het Nederlandse loonpeil dan toch relatief laag blijft. Een achterblijven van het Nederlandse loon verschaft het bedrijfsleven zoals geschetst een marge waardoor verbeteringen in efficiency ten achter blijven. Het gunstigst is een hoogte van het loon waardoor de bedrijven zich continu moeten aanpassen, zodat de levenskracht blijft bewaard ¹⁵⁾.

Mijns inziens schuilt het grootste gevaar van een hoger loon niet in werkgelegenheidsproblemen ¹⁶⁾, die zich trouwens ook zullen voordoen als een deel van de bedrijven op de traditionele wijze blijft voortgaan, doch in de kans op het ontstaan van een defaitistische houding bij het bedrijfsleven. Ontstaat daar de stemming dat de loonstijgingen de bedrijven in een onmogelijke situatie brengen, dan zullen aanpassingen en investeringen achterwege blijven. Een tegenwicht kan worden gevormd door directe steun aan bedrijven die duidelijke plannen hebben om om te schakelen. Algemeen gerichte maatregelen (bijv. voor bedrijfstakken in het geheel) hebben het risico dat de middelen zo eerlijk mogelijk over alle bedrijven worden verdeeld, waarbij weinig op het te verwachten resultaat wordt gelet. Komen de middelen aan bepaalde instellingen ten goede dan is er het risico dat er van de diensten van de instellingen weinig gebruik wordt gemaakt.

Groningen.

Drs. H. JACOBS.

¹⁵⁾ Een achterblijven van het loon dwingt vroeg of laat toch tot een zekere inhaal. Een spronggewijze inhaal heeft meer inflatoire gevaren dan een regelmatig zich aanpassend hoog loon.

¹⁶⁾ Uit het *Centraal Economisch Plan 1967* kan worden geconcludeerd dat een extra loonstijging van 1 pCt. (9 i.p.v. 8 pCt.) op korte termijn relatief geringe gevolgen voor de werkloosheid heeft (wellicht een 600 of 1.500 man), zoals De Ruiter berekende. Zie „Varianten” in *E.-S.B.* van 12 april 1967, blz. 379.

Simulatie

Modellen en oplossingstechnieken

DE modellen die de economische wetenschap, zowel de bedrijfseconomische als de algemeen economische, tegenwoordig gebruikt, worden steeds ingewikkelder. Het systeem dat moet worden verklaard, is immers vaak zeer complex en wil het model realistisch zijn dan zal het deze complexiteit moeten weerspiegelen. Bovendien streeft men steeds meer naar een totaal optimum, waarbij het hele systeem in plaats van de subsystemen, geoptimaliseerd wordt en dit geeft uiteraard meer complicaties.

Deze ontwikkeling heeft tot gevolg dat bepaalde analytische oplossingstechnieken niet kunnen worden toegepast. Lineaire programmering is bijv. niet geschikt voor modellen waarin kansvariabelen en/of non-lineaire relaties optreden. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van nieuwe analytische methoden zoals dynamische en non-lineaire programmering. Toch zijn er legio modellen waarvoor zelfs de nieuwste analytische methoden geen oplossing geven. Bovendien vereisen deze methoden veelal een grondige wiskundige kennis.

De simulatie is nu een methode die in principe kan worden toegepast op alle modellen waarin de variabelen en hun onderlinge samenhang kwantitatief zijn voor te stellen. De wiskundige bewerkingen zijn meestal zeer elementair. Alvorens in te gaan op de voor- en nadelen van de simulatie, zullen wij deze methode aan de hand van een voorbeeld toelichten.

Voorbeelden van simulaties

Aanknopen aan het wachttijdprobleem dat H. J. M. Lombaers in zijn artikel ¹⁾ neemt als voorbeeld van een simulatie, zouden wij de volgende vraag kunnen stellen. Moet een onderneming in een gegeven geval aan twee loketten service verlenen of kan zij met één loket volstaan? De klanten arriveren met tussenpozen die toevallige fluctuaties vertonen. Ook treden er toevallige schommelingen op in de helptijden; dat zijn de tijden die nodig zijn om een klant te bedienen. De kansverdelingen van de zgn. tussenaankomsttijd en van de bedieningstijd zijn bekend verondersteld. Zij berusten op vroegere waarnemingen.

Aangezien bij simulaties zeer vaak uit kansverdelingen wordt geloot, zullen wij eerst het karakter van deze trekkingen met getallen illustreren. Stel dat de kansen op een bepaalde tussenaankomsttijd als volgt zijn verdeeld:

Tussenaankomsttijd	Kans
3 minuten	1/6
4 minuten	3/6
5 minuten	2/6
	1

¹⁾ H. J. M. Lombaers: „Computertalen voor simulatiemodellen”. Verschijnt binnenkort in *De Ingenieur*. Aan het eind van genoemd artikel is verdere literatuur over simulatie en simulatiemodellen vermeld.

en simulatietalen

Uit deze verdeling zou dan een tijd geloot kunnen worden door een dobbelsteen te werpen en het volgende schema te gebruiken:

Geworpen ogen	Gelote tussen-aankomsttijd
1	3 minuten
2, 3 of 4	4 minuten
5 of 6	5 minuten

Bij een simulatie via de computer worden geen dobbelstenen gebruikt maar zgn. „random numbers” of aselechte getallen. De onderzoeker kan standaardprocedures benutten om met deze aselechte getallen lotingen te verrichten uit de betreffende kansverdelingen.

Met behulp van deze lotingen gaan wij nu eerst het systeem met slechts 1 loket nabootsen. Wij beginnen met het trekken van het tijdstip waarop de eerste klant binnenkomt. Daartoe verrichten wij een trekking uit de verdeling van de tussenaankomsttijden en tellen de gelote tijd op bij het tijdstip 0 (= begintijd van de gesimuleerde periode). Vervolgens loten wij wanneer de bediening van deze klant zal zijn beëindigd. Daartoe loten wij een bedieningstijd en tellen die op bij de aankomsttijd van de eerste klant. De aankomsttijd van de tweede klant wordt bepaald door het doen van een tweede trekking uit de verdeling van de tussenaankomsttijden en de trekking op te tellen bij de eerste trekking uit de gebruikte verdeling. Indien de tweede klant blijkt aan te komen na het tijdstip waarop de bediening van de eerste klant eindigt, kan de tweede klant meteen bediend worden. (Een tweede bedieningstijd wordt geloot). Is het loket echter nog bezet door de eerste klant dan moet de tweede klant wachten, totdat de eerste klant dan moet de tweede klant wachten, totdat de eerste klant het loket verlaat. Die wachttijd noteren wij. Enz.

Aldus kunnen wij in korte tijd nagaan, welke wachttijden gedurende de gesimuleerde periode optreden bij een systeem met 1 loket. Hetzelfde procédé kunnen wij vervolgens herhalen voor een systeem met 2 loketten, met dien verstande dat een klant dan alleen hoeft te wachten indien beide loketten bezet zijn. Door de kosten van een tweede loket te stellen tegenover de stijging in de opbrengsten ten gevolge van kortere wachttijden, kan worden beslist of een tweede loket economisch verantwoord is.

Indien nodig kan het bovenstaande model gemakkelijk realistischer worden gemaakt door bij het nabootsen rekening te houden met klanten die prioriteit hebben, of met samenhangende aankomsttijden, of met de invloed van de lengte van de wachttijd op de bedieningstijd enz. Bij een analytische aanpak zouden deze complicaties tot onoplosbare problemen leiden.

De simulatie van het gedrag van een systeem in de loop van de tijd, kan bij talloze economische problemen worden toegepast, bijv. bij:

— onderhoudsproblemen: loot het tijdstip waarop een machine stuk gaat;

- voorraadproblemen: loot wanneer een klant een bepaald artikel bestelt;
- investeringsanalyse: loot de kosten en opbrengsten gedurende de levensduur van het kapitaalgoed;
- macro-economische problemen: loot de waarde van de toevallige afwijkingen, de zgn. stochastische storings-termen ²⁾.

Voordelen en nadelen van de simulatie

Bij een simulatie wordt de werking van een systeem nagebootst door telkens te loten uit de betreffende kansverdelingen. Daardoor wordt het uiteindelijke resultaat door het *toeval* beïnvloed. Die invloed kan evenwel binnen acceptabel geachte grenzen worden teruggebracht door het aantal lotingen uit te breiden. Een 100 pCt. betrouwbare oplossing voor het gekozen model kan echter alleen een analytische oplossing geven.

Uit het gegeven voorbeeld blijkt dat wij een schatting kunnen maken van de „output” (i.c. de gemiddelde wachttijd) bij de diverse variaties van het systeem (i.c. 1 of 2 loketten). De methode geeft echter niet aan, wat de *optimale* variant van het systeem is. Indien het aantal variaties beperkt is, kan echter het systeem voor elke variatie worden gesimuleerd, waarna een keuze uit de verschillende variaties kan worden gedaan. Het is evenwel mogelijk dat het aantal variaties zo groot is, dat deze methode teveel rekenwerk zou impliceren. Wij kunnen dan het verband tussen inputvariabelen en outputvariabelen schatten door enige variaties te simuleren, deze grafisch voor te stellen en vervolgens (bijv.) bij de gevonden punten een lijn van kleinste kwadraten aan te passen. Daarna kan worden getracht hieruit een optimum te berekenen. Een mogelijke analytische methode zou echter het optimum zelf geven (vgl. de wiskundige programmering) of zou expliciet het verband aangeven tussen de outputvariabelen en de inputvariabelen (vgl. de wachttijdtheorie).

Tegenover de bovengenoemde nadelen staat het grote voordeel van de simulatie, dat de mathematische eisen die aan het model worden gesteld, zeer beperkt zijn, zodat wij doorgaans geen vereenvoudigingen behoeven aan te brengen die het model steriel zouden kunnen maken. De enige eis is dat de variabelen en hun relaties kwantificeerbaar zijn.

De kansverdelingen mogen dus elke vorm hebben (niet per se exponentieel of normaal), de variabelen mogen statistisch afhankelijk zijn, hun relaties kunnen door non-lineaire functies met „sprongen” worden voorgesteld, alle denkbare complicaties zijn toelaatbaar. Daardoor kunnen simulatiemodellen een systeem zeer *realistisch* weergeven en zijn ze op talrijke systemen toe te passen.

²⁾ Hierbij kunnen wij ons het volgende model voorstellen:

$$x_i = f_i(x_1, x_2, \dots, x_{i-1}, z_1, z_2, \dots, z_m) + e_i \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$
 waarbij x_i de onbekenden, z_j de bekenden, en e_i de stochastische storingen voorstellen.

Voorts stelt het „oplossen” van een simulatiemodel de onderzoeker niet voor grote wiskundige problemen. Het merendeel van de wiskundige operaties bestaat uit optellingen, het vergelijken van twee getallen met elkaar en lotingen door middel van standaardprocedures. De simulatiemethode is dan ook gemakkelijk te leren.

Het gebruik van de computer bij simulaties

In het voorgaande is erop gewezen, dat de onnauwkeurigheid van een simulatie binnen aanvaardbare grenzen is te brengen door een voldoende aantal lotingen te verrichten. Een trekking doen en de getrokken waarde verwerken is eenvoudig, maar dit moet vaak duizenden malen worden herhaald, ten einde een betrouwbaar resultaat te krijgen. Daardoor is pas met de komst van de computer de simulatie op grote schaal toepasbaar geworden. De computer is immers bij uitstek geschikt voor *eenvoudige* berekeningen die telkens *herhaald* moeten worden.

Zelfs eenvoudige operaties vereisen echter een programma dat de computer tot in details voorschrijft, wat hij moet doen. Om de programmeerarbeid te verlichten, zijn naast de moeilijk te hanteren machinetaal, andere talen ontwikkeld die gemakkelijker door de mens te gebruiken zijn en via een vertaalprogramma toch ook door de computer begrepen worden. Hierbij dienen vooral de „general purpose”-talen ALGOL en FORTRAN te worden genoemd. Deze talen versnellen het schrijven van een computerprogramma dusdanig, dat het opstellen van een programma voor een niet te uitgebreid simulatiemodel binnen redelijke tijd mogelijk is.

Er is al op gewezen dat de simulatie haar grote waarde ontleent aan de mogelijkheid tot gebruik van complexe, realistische modellen. Deze modellen kunnen zo omvangrijk zijn, dat zelfs een FORTRAN- of ALGOL-programma zeer veel programmeertijd zou kosten. Voor deze gevallen zijn speciale simulatietaalen ontwikkeld.

Simulatietaalen

In de programma's van vraagstukken die inhoudelijk zeer sterk verschillen, komen toch gedeelten voor die grote overeenkomst vertonen. Bijvoorbeeld:

- er wordt uit kansverdelingen geloot;
- de gelote gebeurtenissen moeten in de juiste volgorde in de tijd worden afgewerkt (een klant kan pas het loket bezetten nadat de vorige klant is bediend; een artikel kan pas het magazijn verlaten als er een order is én als er voorraad is enz.);
- tijdens de simulatie wordt een frequentiediagram van de bestudeerde variabele(n) opgebouwd.

Deze gemeenschappelijke programmadelen kunnen in subroutines worden ondergebracht. Een subroutine die eenmaal is geprogrammeerd, kan later in allerlei program-

ma's worden gebruikt door alleen de naam van die subroutine op te schrijven tezamen met de waarden van de parameter(s). Indien wij bijv. willen loten uit een normale verdeling met gemiddelde 5 en standaarddeviatie 2,5 hoeven wij alleen op te schrijven: NORMALE VERD. (5; 2,5). Het schrijven van een programma voor een bepaald te simuleren systeem bestaat dan voor het grootste gedeelte in het op de juiste wijze met elkaar verbinden van subroutines met hun specifieke parameters.

Behalve besparingen in de programmeertijd biedt deze methode ook de mogelijkheid in de verschillende systemen overeenkomsten te ontdekken. In een systeem dat op het eerste gezicht nieuw en zeer complex lijkt, ontdekken wij aldus bekende componenten, zodat de analyse van zo'n systeem wordt vergemakkelijkt. Bovenstaande overwegingen hebben geleid tot het ontwikkelen van speciale simulatietaalen, bijv. GPSS, Simula, Simgcript, CSL. Sommige talen hebben nog bepaalde doelstellingen zoals het efficiënt gebruiken van geheugencapaciteit bij de simulaties.

Vergelijking van de diverse simulatietaalen

Pas sedert enige jaren zijn simulatietaalen beschikbaar. Hun definitieve vorm hebben deze talen nog niet gekregen, want regelmatig worden varianten op de oorspronkelijke versies aangebracht. Bovendien is elke taal slechts op bepaalde computers te gebruiken, aangezien vertaalprogramma's slechts voor deze computers ontwikkeld zijn. De onderzoeker ziet zich derhalve voor de volgende vragen gesteld: welke simulatietaalen zijn voor onze computer beschikbaar; welke van deze talen is het meest geschikt voor het specifieke probleem? Het zijn belangrijke vragen die in verschillende bedrijven worden gesteld en niet altijd een bevredigend antwoord hebben gevonden.

De Stichting Het Nederlands Studiecencentrum voor Administratieve Automatisering heeft met het ook hierop het initiatief genomen tot het oprichten van een werkgroep die tracht te komen tot een evaluatie van de verschillende simulatietaalen. In januari 1967 heeft de groep onder voorzitterschap van Prof. Ir. L. Kosten haar activiteiten gestart. Deze groep stelt zich voor tijdens een tweedaagse studieconferentie op 23 en 24 november 1967³⁾ een overzicht te geven van de bereikte resultaten bij de bestudering van de verschillende simulatietaalen. Gezien het bovenstaande zal de evaluatie van de onderscheiden talen nog een voorlopig karakter hebben. Toch wordt gehoopt dat deze conferentie zal bijdragen tot een verdiepte en meer verbrede kennis van de simulatietaalen.

Tilburg/Los Angeles.

Drs. J. P. C. KLEIJNEN.

³⁾ Voor nadere inlichtingen over deze conferentie wordt verwezen naar het cursusprogramma 1967/1968 van het Studiecencentrum.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

Begroting en inkomensverdeling

Verslag van het congres van het Institut International de Finances Publiques, gehouden te Praag van 26-29 september 1967

HET onderwerp van het congres van dit jaar was ruim, d.w.z. ternauwernood afgebakend. De officiële titel was: *Le budget et la distribution du revenue national*, maar in feite werden de discussie en het merendeel van de Oosteuropese voordrachten beheerst door de *hervormingen* in de economische stelsels van een aantal Oosteuropese landen.

Dit thema werd op duidelijke wijze aan de orde gesteld door de Tsjechische

Minister van Financiën bij de opening van het congres. Deze sprak van „de noodzaak de stagnatie in de economische groei ongedaan te maken d.m.v. verregaande decentralisatie” in de Tsjechische economie. En tot slot verkondigde hij dat er „vele struikelblokken en tijdelijke aanpassingsmechanismen zouden zijn op het doornige pad naar die uiteindelijke situatie waarbij de gezonde invloed van de marktverhoudingen blijkt”.

Inkomensverdeling en de socialistische economie

De preadviezen betroffen drie onderwerpen, nl.:

a. De begroting en de personele inkomensverdeling.

b. De begroting en de sectorale inkomensverdeling.

c. De begroting en de regionale inkomensverdeling.

Uit de preadviezen bleek reeds enigszins dat de auteurs geen voorafgaand overleg hadden gevoerd. Dit leidde op de eerste dag tot een langdurige gedachtenwisseling over de inhoud van een aantal begrippen als nationaal inkomen e.d. Tegen het eind van het congres merkte Prof. Peacock dan ook verontrust op dat „if we want to go ahead, we need to know Chapter I of social accounting of both East and West. This is fundamental and cannot be cleared up in a congress, but only in the classroom...”.

Het verband tussen de begroting en de *personele* inkomensverdeling werd tot op heden voornamelijk besproken in de niet-socialistische landen, omdat het hier een vraagstuk betreft dat bepaald wordt door de marktverhoudingen. In de socialistische landen (een congresterm, waarover geen moment terminologisch misverstand bestaat heeft) wordt de personele inkomensverdeling nu bepaald door de loonpolitiek en wellicht t.z.t. door een inkomenspolitiek.

Het verband tussen de begroting en de *sectorale* verdeling van het nationaal inkomen was tot op heden een dominerend discussiethema in de socialistische landen, omdat het direct samenhangt met het Centrale Plan en dus met de structuur van de productie.

Het verband tussen de begroting en de *regionale* inkomensverdeling is zowel in de socialistische als in de niet-socialistische landen een voortdurend onderwerp van studie zonder opzienbarende praktische resultaten.

In socialistische landen wordt de *betekenis van de begroting voor de inkomensverdeling* in de eerste plaats bepaald door de wijze waarop de behoefte aan uitbreidingsinvesteringen van de bedrijven — die eigendom zijn van de Staat — wordt gefinancierd. Indien dergelijke behoeften direct worden gefinancierd uit de begroting, dan is de inkomensherverdeling sterk gecentraliseerd, omdat nu immers ook een belangrijk deel van het inkomen van de ondernemingen aan de begroting ten goede moet komen. (Tot het eind van de jaren vijftig was deze centralisatietendens overheersend in de socialistische landen, uitgezonderd Joegoslavië).

Geleidelijk werd het duidelijk dat een dergelijke rigide centralisatie grote nadelen met zich bracht. De doelmatige aanwending van de beschikbare produktiefactoren stond niet centraal voor de ondernemers, die bovendien een te geringe verantwoordelijkheid hadden voor de resultaten van hun economische en financiële activiteiten. In de nieuwe opzet is de grondidee het zoeken naar een gunstig evenwicht tussen centrale leiding en creatief ondernemersbeleid. Men wil een optimale groei bevorderen door de centrale leiding en het marktmechanisme op elkaar af te stemmen. (Volgens de Tsjechische Minister van Financiën kan er trouwens geen tegenstelling bestaan tussen Plan en Markt!). D.w.z.

dat bij het vaststellen van de „plantargets” ervan moet worden uitgegaan dat de ondernemingen hun eigen produktieplan maken en zelf de produktiefactoren kunnen kiezen.

Indien de decentralisatie in het economisch systeem van de socialistische landen verder doorzet, dan blijft ook de rol van de begroting niet langer beperkt tot de directe effecten op de inkomens(her)verdeling. Dat betekent dat er gezien moet worden naar de gevolgen van de inkomsten- en uitgavenpolitiek van de overheid voor de ondernemingsactiviteiten en daarmee voor de economische groei. (Een interessant feit in dit decentralisatieproces is dat in de Sowjet-Unie, in 1965 en misschien ook nadien, de overheidsuitgaven minder toenamen dan het nationaal inkomen; in 1965: 6 pCt. resp. 8 pCt.).

Er bestaat in de socialistische volkshuishoudingen natuurlijk één bijzonder probleem door de *wederzijdse afhankelijkheid van de Begroting en het Plan*. Het Plan blijft ook in de nieuwe opzet zijn bindend karakter behouden, maar de vaststelling van de doeleinden zal minder in volume geschieden. D.w.z. dat de prijsontwikkeling en de monetaire implicaties van het Plan meer en meer de aandacht zullen hebben. In Tsjecho-Slowakije is men voornemens het Plan te beperken tot de hoofdlijnen van de economische ontwikkeling en slechts in uitzonderlijke gevallen de ondernemingen centraal vastgestelde doelstellingen op te leggen.

Een korte, maar politiek interessante, discussie ontspoon zich n.a.v. de opvatting van de Tsjechische Prof. Branik dat de markt in een socialistische economie in het nieuwe systeem toch geheel andere karakteristieken zal hebben dan in de niet-socialistische stelsels het geval is. Hij noemde bijv. als bijzondere kenmerken de zgn. „sociaal-morele” instelling van de staatsbedrijven en vooral het geregleerde karakter van de markt, maar overtuigde niemand. Overigens is de veronderstelling gerechtvaardigd dat bij verdergaande decentralisatie een „ingewikkelde” inkomenspolitiek nodig zal zijn, die afgestemd is op de monetaire politiek.

Personele inkomensverdeling

De preadviezen van de hoogleraren *Csikos-Nagy* (Boedapest) en *Prest* (Manchester) en het commentaar daarop van Prof. *Roskamp* (Detroit) hadden zich bezig met de personele inkomensverdeling. In beide stelsels heeft de begroting invloed op de inkomensverdeling. In socialistische landen wordt de economische positie van de subjecten echter direct bepaald door centrale prijs- en loonpolitiek. Hoe meer de overheid deze directe regelingen treft, des te kleiner wordt de betekenis van de begroting voor de inkomensverdeling. In de toekomst zal de begroting echter in deze ook in de socialistische volkshuishoudingen een belangrijker rol spelen.

Naarmate de allocatie van de produktiefactoren echter sterker bepaald wordt door de krachten op de markt, zal er evenwel wellicht een inkomensverdeling ontstaan, die niet redelijk geacht wordt.

In de niet-socialistische landen is reeds lang aanvaard dat de begrotingen een effect op de inkomensverdeling hebben. Een redelijke inkomensverdeling is slechts één van de doeleinden die beoogd worden met de belasting- en uitgavenpolitiek. Maar omdat via de begroting ook andere doeleinden worden nagestreefd, zoals het streven naar volledige werkgelegenheid en economische groei, is het niet mogelijk een optimale inkomensverdeling te bereiken. Er is echter geen twijfel aan dat de begroting een belangrijke invloed heeft op de inkomensverdeling. Prof. *Roskamp* citeerde in dit verband een Amerikaans onderzoek waaruit bleek dat huishoudingen met een inkomen beneden de \$ 5.000 in 1965 netto voordelen genoten.

Prof. *Prest* hield een voortreffelijk betoog, waarin hij allereerst aandacht besteedde aan de methodologische moeilijkheden bij het meten van de effecten van de begroting op de inkomensverdeling. Vervolgens besprak hij een aantal recente Britse onderzoeken op dit gebied. Ten slotte waagde hij zich aan een pessimistische beschouwing over de toekomstige mogelijkheid van dergelijk onderzoek. Prof. *Musgrave* bekritiseerde dit pessimisme krachtig en wees op het feit dat statistiek en econometrie óók op waarschijnlijkheid gebaseerd zijn. In zijn eigen woorden: „niet het gebrek aan zekerheid maar de zekerheid van waarschijnlijkheid moeten ons in staat stellen uitspraken te doen over de ge-

volgen van belasting- en uitgavenpolitiek voor de inkomensverdeling”.

De inleiding van Prof. *Nagy* werd zonder discussie voor kennisgeving aangenomen, hetgeen later nog eens zou gebeuren met een Oosteuropese bijdrage. Vermoedelijk werd dit veroorzaakt doordat de betreffende auteur zich beperkt had tot een inventarisatie van nationale doeleinden en beweegredenen. Een gebrek aan gekwantificeerde resultaten van de diverse methoden ter beïnvloeding van de inkomensverdeling werd dan ook duidelijk gevoeld.

Sectorale inkomensverdeling

De preadviezen van de hoogleraren *Blass, Fedorowicz* (Warschau) en *Pedone* (Rome) hielden zich bezig met de sectorale verdeling en de invloed daarop door de begroting. De Poolse inleiders beschreven — aan de hand van statistische gegevens — de rol van de begroting in de sectorale inkomensverdeling in Polen gedurende de jaren 1961 tot 1965.

Prof. *Pedone* hield een boeiend betoog. In het eerste deel behandelde hij enige van de hoofdproblemen bij de analyse van de sectorale effecten van de begroting in een multi-sector-model. In het tweede deel besteedde hij aandacht aan beleidsvraagstukken bij de sectorale verdeling.

Het commentaar van Prof. *Häuser* (Frankfort) betrof alleen het preadvies van Prof. *Pedone*. Een aantal belangwekkende punten kwamen hierbij in de discussie naar voren. De conclusie van Prof. *Pedone* werd algemeen onderschreven. D.w.z. dat het onderzoek naar de effecten van de begroting op de sectorale allocatie van de *produktiemiddelen* kan geschieden met behulp van „gewone” economische analyse, maar dat de gevolgen voor de sectorale inkomensverdeling alléén onderzocht kunnen worden met behulp van een uitvoerige analyse van de institutionele en politieke kenmerken van het betreffende economische stelsel.

Regionale inkomensverdeling

Het derde en laatste onderwerp van bespreking was „de begroting en de regionale inkomensverdeling”. De inleiders waren de hoogleraren *Diachenko* en *Sitarjan* (Moskou) en *Mérigot* (Bordeaux). Het commentaar werd geleverd door Prof. *Rakic* (Belgrado).

Het Russische preadvies deed vermoeden dat opzienbarende resultaten in het regionale beleid waren behaald.

Prof. *Wiseman* (York) vroeg waar de gekwantificeerde bewijsvoering te vinden was — overigens zonder resultaat. De Franse bijdrage was een duidelijke inventarisatie van de beperkte resultaten en de voorziene moeilijkheden. Zo wees Prof. *Mérigot* op de regionale effecten van de Europese integratie en het beperkte instrumentarium dat hierbij kan worden aangewend.

Samenvatting Prof. Musgrave

Ten slotte de samenvatting van Prof. *Musgrave*. Deze ondankbare taak werd op sublieme wijze door hem vervuld. Zijn betoog richtte zich op de toekomstige betekenis van de begrotingspolitiek voor de inkomensverdeling in de socialistische economieën. Naar zijn mening zijn de grondproblemen straks — maar hoe spoedig? — dezelfde, hoewel er institutionele verschillen zullen blijven bestaan. In het algemeen zullen echter — ondanks landelijke verschillen — o.m.:

- de economische beslissingen sterker gedecentraliseerd worden;
- de managers dus veel zelfstandiger het bedrijfsbeleid gaan bepalen dan tot nu toe mogelijk was;
- het marktmechanisme een grote invloed krijgen (nu wordt in Tsjechoslowakije 93 pCt. van de prijzen centraal vastgesteld; de bevolking noemt dat Russische roulette);
- de relatieve kosten (inclusief de kapitaalkosten) in de prijzenstructuur belangrijk worden;
- de prijzen kunnen variëren;
- hoewel de Staat eigenaar blijft, zal er interne bedrijfsfinanciering gaan plaatsvinden (in Tsjechoslowakije is men op het ogenblik bezig een geldmarkt met kortlopende obligaties — 3 à 5 jaar — te ontwikkelen voor liquide bedrijven);
- meer „incentives” gegeven worden voor doelmatigheid en winstmarges.

Ten gevolge van deze ontwikkelingen zal bijv. het aandeel van de begroting in het nationaal inkomen sterk afnemen (immers de kapitaalvorming gaat steeds minder via de begroting) en de arbeidsmarkt weer een allocerende functie krijgen.

Dit is allemaal duidelijk en mogelijk, aldus *Musgrave*. Maar *hoe* wordt de structurele samenstelling van de investeringen bepaald? Immers, een deel van de investeringsbeslissingen berust straks bij de bedrijven, maar het Plan

blijft centraal beheerser van de totale investeringen en haar samenstelling. Hoe de verdeling tussen interne financiering, particuliere investeringen en overheidsinvesteringen wordt bepaald, dat is het centrale thema voor de toekomst.

De prijs van een gedecentraliseerd systeem zal moeten worden betaald, d.w.z. conjuncturele onevenwichtig-

heden zullen zich gaan voordoen, zeer zeker indien een kapitaalmarkt ontstaat. In ieder geval zal dit een soepele belastingpolitiek nodig maken. Ook het probleem van de belastingafwenteling zal dan aan de orde komen. Ten slotte merkte Prof. Musgrave op dat een gedifferentieerde loonpolitiek zal noodzaken tot correcties.

De rapporten zullen verschijnen als eerste aflevering 1968 van het tijdschrift *Public Finance/Finances Publiques*. Het volgende congres zal in september 1968 in Turijn plaatsvinden over het ruime onderwerp „De sociale verzekeringen”, waarbinnen echter nog een afbakening zal plaatsvinden.

Amstelveen. Drs. VICTOR HALBERSTADT.

Ingezonden stuk

Capriolen bij „capital budgeting”

IN *E.-S.B.* van 18 oktober 1967 schrijft Prof. Dr. J. Wemelsfelder onder de titel „Capriolen bij „capital budgeting”” een artikel, waarin hij de aandacht vestigt op „een merkwaardige, zich snel verbreidende, zonde tegen logica en gezond verstand”. Prof. Wemelsfelder doelt hier op een grafische voorstelling, die meestal bij de selectie van investeringsprojecten gemaakt wordt en waarvan — voor zover hem bekend — Solomon¹⁾ als eerste gebruik heeft gemaakt. De bedoelde grafiek wordt hierbij nogmaals afgedrukt (grafiek 1, z.o.z.) en in het kort toegelicht:

Alle investeringsprojecten, die — al dan niet rendabel — voor een bepaalde onderneming uitvoerbaar zijn, worden volgens hun rentabiliteit gerangschikt en met behulp daarvan wordt de vraagschaal, die de vraag naar investeringsfondsen weergeeft, geconstrueerd (lijn D). Ook het aanbod van vermogen wordt in de grafiek opgenomen (lijn S). Dat deze aanbodcurve een stijgend verloop heeft, vindt zijn oorzaak in het feit dat de vermogenskosten stijgen, naarmate de onderneming méér vermogen aantrekt. Het snijpunt van de vraag- en de aanbodcurve zou nu het „optimale” punt aangeven (R). Volgens de grafiek moet een bedrag van OL worden geïnvesteerd.

Prof. Wemelsfelder laat vervolgens echter zien, dat deze grafische voorstelling niet geschikt is als hulpmiddel, „wanneer de positief gemeten helling van de aanbodcurve geringer is dan de negatief gemeten helling van de vraagcurve”. Om dit aan te tonen, construeert schrijver een vraagcurve, zódanig, dat de projecten in volgorde van opklimmende rentabiliteit, gerekend vanaf een rentabiliteit OP, gerangschikt zijn. De aanbodcurve is hierbij gestileerd tot een rechte lijn. Nu blijkt, dat alle projecten met een rentabiliteit hóger dan OP, uitgevoerd kunnen worden. Immers, van ieder project liggen de opbrengsten bóven de erbij behorende vermogenskosten.

Prof. Wemelsfelder vervolgt nu: „Wanneer het omgekeerde geval zich voordoet (dus de aanbodcurve van fondsen steiler verloopt dan de vraagcurve naar fondsen), kan de zoëven genoemde methode geen dienst doen. De kosten zouden dan in de grafiek voortdurend boven de opbrengsten liggen”. „Dan is de door Solomon gebruikte methode inderdaad juist, omdat men dan de projecten moet rangschikken van hoogste naar laagste rentabiliteit (in tekening een van links naar rechts dalende curve)”. Dit nu is inderdaad juist, indien Prof. Wemelsfelder de door hem gehanteerde methode consequent zou toepassen, m.a.w. indien men de gespiegelde vraagcurve wederom bij een rentabiliteit OP laat beginnen (lijn D₂ in grafiek 2, z.o.z.). Geen enkel project is dan in staat zijn vermogenskosten goed te maken, laat staan méér dan dat.

Het is echter helemaal geen dwingende eis, de gespiegelde vraagcurve bij een rentabiliteit OP te laten beginnen. De oplossing is dan ook, dat men het project met de hoogste

rentabiliteit juist „quite” laat spelen met zijn vermogenskosten. Om dit te bereiken, dient de lijn D₂ zodanig horizontaal naar links te worden verschoven, dat de rentabiliteit van het meest rendabele project juist gelijk is aan de erbij behorende vermogenskosten (lijn D'₂ in grafiek 2). Weliswaar valt nu een deel der investeringsprojecten met een rentabiliteit > OP af (nl. dát deel der projecten, dat een rentabiliteit < OQ heeft), maar het volume van de uit te voeren investeringsprojecten is nog altijd groter dan dat, wat Solomon maximaal mogelijk acht (nl. OS₂ i.p.v. OS₁).

Ook de door Prof. Wemelsfelder gevreesde „minder prettige complicatie”, „dat de aanbodcurve van fondsen zodanig „geknikt” is dat deze gedeeltelijk steiler en gedeeltelijk minder steil verloopt dan de curve van de vraag naar fondsen”, kan zich bij deze oplossing niet voordoen. Het is in dat geval dan ook niet nodig, de twee methoden — die van Solomon en Prof. Wemelsfelder — in één grafiek te combineren, zoals laatstgenoemde suggereert.

Is het verloop van de aanbodcurve namelijk zó, dat deze in het begin minder sterk stijgt dan de vraagcurve daalt, en na een bepaald punt sterker stijgt dan de vraagcurve daalt, dan kan de laatste hierboven omschreven methode zonder meer worden toegepast. In het andere (minder waarschijnlijke) geval, dat de stijging van de aanbodcurve voorbij een bepaald punt minder sterk wordt dan vóór dat punt en de daling der vraagcurve, moet de gespiegelde vraagcurve zódanig horizontaal verschoven worden, dat zij juist „raakt” aan de aanbodcurve, in het punt van de „knik”.

In het algemeen kan worden gesteld

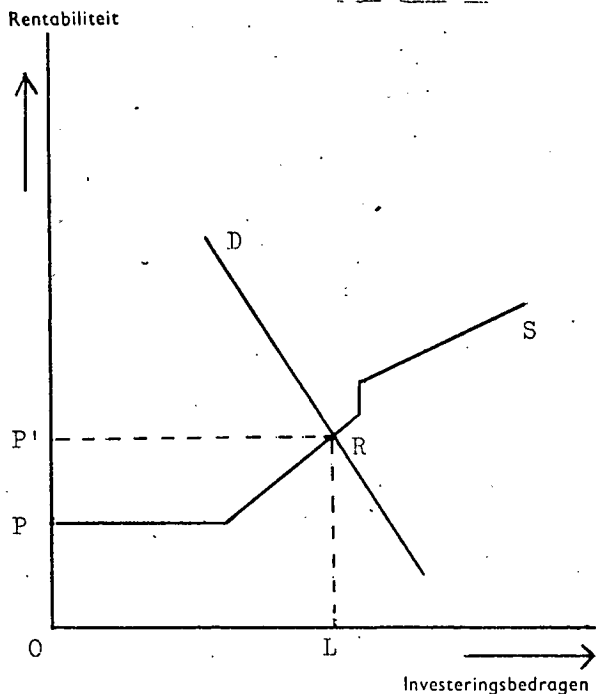
- dat — indien de positief gemeten helling van de aanbodcurve van fondsen minder steil is dan de negatief gemeten helling van de vraagcurve — de gespiegelde vraagcurve in het punt P zal beginnen en alle projecten met een rentabiliteit > OP zich — theoretisch — voor uitvoering lenen;

- dat — indien het omgekeerde het geval is — de gespiegelde vraagcurve zodanig horizontaal verschoven moet worden, dat het project met de hoogste rentabiliteit nog juist „quite” speelt met zijn vermogenskosten;

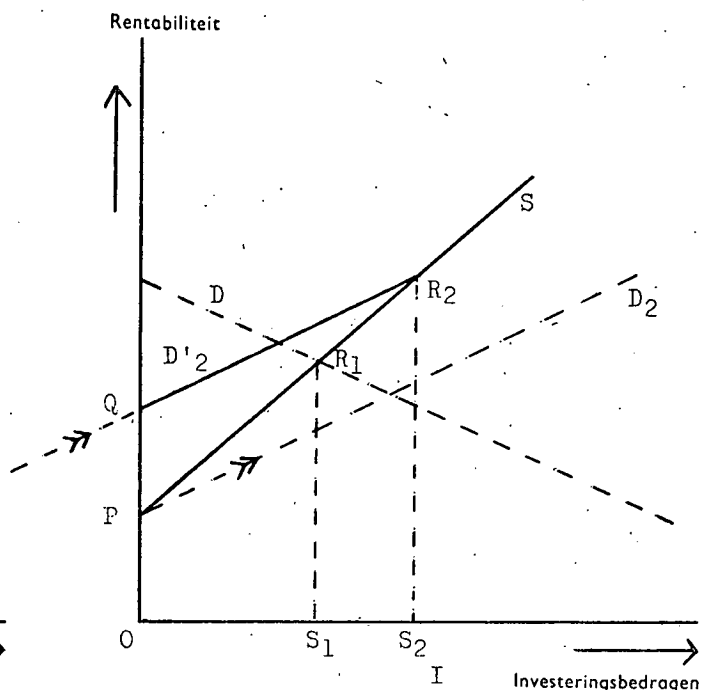
- dat — indien de aanbodcurve (op één plaats of op meer plaatsen) „geknikt” is — de gespiegelde vraagcurve zodanig moet worden verschoven langs de horizontale as, dat juist geen enkel punt van die vraagcurve rechts van de aanbodcurve komt te liggen. In dit laatste geval „raakt” de gespiegelde vraagcurve de aanbodcurve in één (of meer) plaats(en).

In alle hiervoor genoemde gevallen kan de rentabiliteit van het project dat nog juist uitgevoerd kan worden (waarbij wij afzien van het project met de hoogste rentabiliteit, waarop de toevoeging „nog juist uitgevoerd kan worden” in bepaalde gevallen óók betrekking zou kunnen hebben)

¹⁾ E. Solomon: „Measuring a company's cost of capital” in *Journal of Business*, 1955.

GRAFIEK 1.

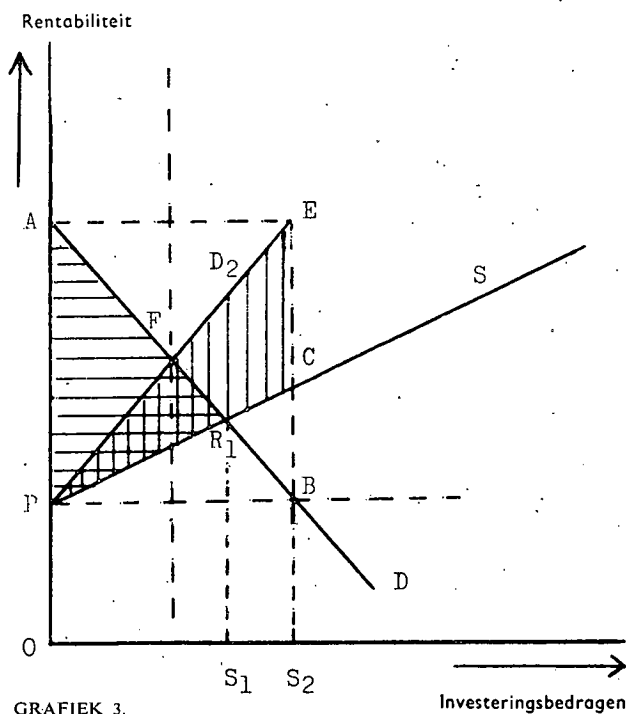
GRAFIEK 2.

afgelezen worden in het snijpunt van de (vershoven) gespiegelde vraagcurve en de verticale as.

Moet uit het voorgaande nu volgen, dat de bewuste grafiek van Solomon onder alle omstandigheden fout is? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het nodig, dat wij ons afvragen wat nu eigenlijk de diepere achtergrond is van het „spiegelen” der vraagcurve. Zoals wij al zagen, is het feit, dat met behulp van de gespiegelde vraagcurve méér projecten winstgevend uitgevoerd kunnen worden, iets waar niet verder aan te tornen valt. Echter, ondernemingen streven er niet naar zoveel mogelijk projecten uit te voeren, maar naar het behalen van een zo groot mogelijk winst! Dat een en ander bepaald niet samen hoeft te gaan, hopen wij met behulp van een eenvoudig getallenvoorbeeldje aan te tonen.

Stel, dat wij vijf artikelen kopen, tegen prijzen die oplopen van f. 1 via f. 2 enz. tot en met f. 5. De prijs die men voor elk artikel betaalt, is niet afhankelijk van het artikel zèlf, maar van de plaats van de aankoop in de rij van vijf aankopen (immers, om weer terug te komen op de investeringsselectie: zo is, het bij de verkrijging van het vermogen óók gesteld). De opbrengst van de artikelen ligt per artikel vast, resp. f. 1,50, f. 2,50 enz. tot en met f. 5,50. In deze omstandigheden zou Solomon eerst het artikel met een opbrengst van f. 5,50 kopen voor f. 1 en weer verkopen. De winst op zijn artikel is dan f. 4,50. Vervolgens koopt hij het artikel met een opbrengst van f. 4,50 en maakt na verkoop een winst van f. 2,50. Als derde en laatste artikel koopt hij het artikel dat een opbrengst van f. 3,50 belooft. Na verkoop heeft hij een totale winst van f. 4,50 + f. 2,50 + f. 0,50 = f. 7,50.

Wat is nu de praktische consequentie van het spiegelen van de vraagcurve op het onderhavige probleem? Die is, dat men begint met het artikel te kopen, dat een opbrengst van f. 1,50 belooft, daarna dit met een opbrengst van f. 2,50 enz. Per artikel wordt zo een winst gemaakt van f. 0,50; de totale winst wordt $5 \times f. 0,50 = f. 2,50!$ Nu kan men ons voor de voeten gooien, dat in het boven-

GRAFIEK 3.

staande probleempje de „aanbodcurve” en de gespiegelde „vraagcurve” een evenwijdig verloop hebben. Immers, hun richtingscoëfficiënten zijn van gelijke grootte. Met evenveel moeite hadden wij echter andere getallen kunnen nemen, waarbij zulks niet het geval zou zijn geweest. Het resultaat was er echter niet veel anders door geworden zijn: Solomon heeft gelijk!

Wij kunnen ons voorstellen, dat een bewijsvoering die op een getallenvoorbeeldje berust, niet erg overtuigend wordt geacht. Daarom hebben wij een en ander ook in grafiek tot uitdrukking willen brengen (grafiek-3). In deze

grafiek stelt D_2 weer de gespiegelde vraagcurve voor en S de aanbodcurve. In dit geval loopt laatstgenoemde dus minder steil dan de gespiegelde vraagcurve, hetgeen de bewijsvoering echter niet beïnvloedt. De winst, die gemaakt zou worden indien volgens de Solomon-methode een bedrag van OS_1 geïnvesteerd zou worden, wordt weergegeven door de horizontaal gearceerde driehoek PAR_1 , en wel door diens oppervlakte. De winst nu, die gemaakt zou worden bij toepassing van de „gespiegelde-vraagcurve-methode”, is gelijk aan de oppervlakte van de verticaal gearceerde driehoek PCE . Beide driehoeken hebben de driehoek PR_1F gemeen. De driehoek PAF is gelijk aan de driehoek BEF , en wel om de eenvoudige reden dat de oorspronkelijke vraagcurve gespiegeld is ten opzichte van de denkbeeldige verticale as, die door het punt F loopt. Hieruit volgt, dat de driehoek PAF groter is dan de vierhoek $CEFR_1$! Het driehoekje BCR_1 stelt het verschil voor. De verbale conclusie luidt dan ook, dat met behulp van Solomons grafische voorstelling tot de vaststelling van een „optimaal” punt kan worden gekomen, waar de „gespiegelde-vraagcurve-methode” slechts in bepaalde uitzonderingsgevallen (bijv. een horizontaal verlopende S -curve) maximaal toe in staat is.

Op grond van het voorgaande moet onze conclusie dan ook zijn, dat in *alle* gevallen de door Solomon gesuggereerde oplossing de voorkeur verdient boven een methode, waarbij met een gespiegelde vraagcurve wordt gewerkt, ervan uitgaande dat naar maximale winst wordt gestreefd.

's-Gravenhage.

W. M. LAMMERTS VAN BUEREN.

Naschrift

DE bedoeling van ons artikel was om aan te geven dat het onjuist is om — zoals in sommige publicaties gebeurt — te suggereren of te stellen, dat het optimum bij „capital budgeting”-problemen in de onder-

neming wordt bepaald door het snijpunt van een vraag- en aanbodcurve. De aanbodcurve van fondsen is een „echte” aanbodcurve, omdat de hellingshoek bepaald wordt door het functionele verband tussen discontovoet en aangeboden hoeveelheid vermogen. De rentabiliteit van de beschikbare projecten kan echter naar eigen goed-dunken gerangschikt worden. Zeer terecht heeft de heer Lammerts van Bueren mij gecorrigeerd door op te merken dat bij een rangschikking van de projecten van lage rentabiliteit naar hoge rentabiliteit in veel gevallen wel het aantal geaccepteerde projecten toeneemt, maar de winst kleiner wordt. Ik zou alleen willen aantekenen dat het aantal gevallen waarin een „spiegelbeeldige” rangschikking een zelfde uitkomst geeft als de gebruikelijke rangschikking groter is dan hij aangeeft, omdat hij buiten beschouwing laat de mogelijkheid van een dalende aanbodcurve. Dit laatste lijkt — althans wat betreft het eerste deel van het verloop van de aanbodcurve — niet onrealistisch. Aan de juistheid van de correctie van de heer Lammerts van Bueren doet dit echter weinig af.

Leende.

J. WEMELSFELDER.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

PANTA REI

Kring van afgestudeerden der Ned. Economische Hogeschool

Op donderdag 30 november a.s. wordt er een bijeenkomst gehouden in de Margrietzaal van Restaurant Engels te Rotterdam. Aanvang 20.00 uur.

Spreker : De heer J. Reugebrink.

Onderwerp: Het nieuwe stelsel van heffing van O.B. over de toegevoegde waarde.

Leden en belangstellenden zijn van harte welkom.

Recente publikaties

John Hicks: Critical Essays in Monetary Theory. Oxford at the Clarendon Press, Londen 1967, 219 blz., 25 sh.

Twee monetaire opstellen in deze bundel van twaalf zijn zeer bekend: „A suggestion for Simplifying the Theory of Money” (1935) en „Mr. Keynes and the 'Classics'” (1937). Zij vormen min of meer het uitgangspunt voor de andere, meer recente beschouwingen welke een weinig gebruikelijke benadering van Keynes' leer behelzen. Inhoud: The Two Triads. Lectures I, II, III (I en II zijn herziene versies van aan de London School of Economics in januari 1966 gegeven voordrachten; III is een synthese, een samenvatting, niet alleen

van de twee andere 'lectures', maar eigenlijk van het gehele boekje) — A Suggestion for Simplifying the Theory of Money — The Yield on Consols (een herziene en gemoderniseerde versie van een voor de Manchester Statistical Society in 1958 gehouden voordracht) — The Pure Theory of Portfolio Selection (een verbeterde en uitgebreide versie van een aanhangsel bij een artikel, gepubliceerd in de *Economic Journal* in 1962) — Mr. Keynes and the 'Classics' — The 'Classics' again (een verkorte versie van een deel van een bespreking van Patinkins *Money, Interest and Prices* in de *Economic Journal* in 1957) — Monetary theory and history; an attempt at perspective (herdruk van een in Perth, Australië,

gehouden referaat) — Thorntons *Paper Credit* (nieuw) — A note on the *Treatise* (nieuw) — The Hayek Story (nieuw) — Index.

D. D. Hester en J. Tobin, eds.: Risk Aversion and Portfolio Choice. Idem: Studies of Portfolio Behavior. Idem: Financial Markets and Economic Activity. Cowles Foundation for Research in Economics at Yale University Monographs 19, 20 en 21. Wiley, New York/Londen/Sydney 1967, resp. 180, 258 en 256 blz., 72 sh. per stuk.

Deze drie boeken bevatten in totaal 19 studies over theoretisch- en empirisch-monetaire economie. Zij ontwikkelen, lichten toe en passen toe een nieuwe benadering van het monetaire-economische vakgebied, in die zin dat ze de kloof tussen de monetaire theorie (vervolg op blz. 1165)

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

OVEREENKOMSTIG het normale verloop is na het einde van de maand de bankbiljettencirculatie wederom gaan inkrimpen, waardoor kasmiddelen naar het bankwezen zijn toegevoerd. In tegenstelling met de verwachting, gebaseerd op in vorige jaren opgedane ervaring, hebben in de week eindigende 6 november de betalingen van de Schatkist de ontvangsten niet overtroffen. Het tegendeel was het geval. Het tegoed van de Staat bij De Nederlandsche Bank steeg van f. 745 mln. tot f. 942 mln. en blijft zich daardoor al enige tijd op hoog niveau bewegen.

Door het beroep op de Centrale Bank in de vorm van voorschotten in rekening-courant enigszins te verhogen, konden de banken het evenwicht in hun kassen herstellen. Dit evenwicht werd echter gevonden bij een uitzonderlijk laag tegoed der banken bij De Nederlandsche Bank. Een bedrag voor de gezamenlijke banken van f. 13 mln. moet wel als een laagterecord worden beschouwd.

De banken verwachtten blijkbaar spoedig een verbetering in de liquiditeitsituatie. Deze heeft in de afgelopen week inderdaad plaats gehad. De oorzaken zullen waarschijnlijk in een afdracht van valuta aan de Centrale Bank en een teruglopen van het tegoed van de Schatkist hebben gelegen. De rente voor daggeldleningen, die op 3 november van 3½ pCt. tot 4 pCt. was verhoogd, werd in verband met de zich gewijzigde omstandigheden 10 november tot 3 pCt. verlaagd.

Dat de banken geen bijzondere maatregelen hebben genomen in verband met de storting op de staatslening op 16 november houdt wellicht verband met een compenserende factor, die in de maandelijks uitkering aan de gemeenten bestaat. Bovendien kan voor de betaling van de staatslening schatkistpapier worden gebruikt.

KAPITAALMARKT

HET beroep op de kapitaalmarkt in het tijdvak januari tot en met oktober 1967 wijkt weinig af van dat in dezelfde periode in 1966. In de onderlinge verhouding zijn echter verschuivingen opgetreden, een ontwikkeling die men overigens maandenlang heeft kunnen zien aankomen. De overheid heeft belangrijk meer kapitaal op de markt opgenomen, nl. f. 438,3 mln., waarbij het grootste deel van het meer opgenomen bedrag via de Bank voor Nederlandsche Gemeenten naar de lagere overheid, in het bijzonder de gemeenten, is gevloeid. De invloed op de stand van de schuld van provincies en gemeenten is reeds in het eerste halfjaar 1967 duidelijk aanwijsbaar. De netto vlotende schuld welke eind 1966 f. 2.184 mln. bedroeg, stond 30 juni nog op praktisch hetzelfde peil, nl. f. 2.131 mln.

	Obligaties		Aandelen	
	jan. t/m okt. 1966	jan. t/m okt. 1967	jan. t/m okt. 1966	jan. t/m okt. 1967
	(in mln. gld.)			
Rijk	447,8	545,1	—	—
Lagere overheid	608,7	949,7	—	—
Particuliere sector	745,7	295,5	7,2	41,2
Buitenland	—	50,0	—	—
Totaal	1.802,2	1.840,3	7,2	41,2

Zeer opmerkelijk is de gedaalde belangstelling van de particuliere sector voor lang vermogen. Het emissiebedrag is sterk teruggelopen. Zoals bij de bespreking van de ontwikkeling van het bankkrediet in deze rubriek reeds enkele malen naar voren is gekomen, is ook het beroep op middellang krediet verminderd, waartegenover echter het opgenomen bedrag aan kort bankkrediet nog steeds aan de hoge kant ligt. Wacht het bedrijfsleven misschien op een daling van de rente op de kapitaalmarkt?

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	3 nov. 1967	10 nov. 1967
Algemeen	270	350 — 268	339	345
Internationale concerns	351	471 — 343	454	467
Industrie	269	340 — 270	334	337
Scheepvaart	108	121 — 103	104	103
Banken en verzekering	154	188 — 155	181	182
Handel enz.	138	166 — 138	157	158

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a):			
Philips	f. 78,70	f. 105,20	f. 110,30
Unilever, cert.	f. 86	f. 105,20	f. 106,30
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 140,30	f. 141,30
A.K.U.	f. 53,80	f. 61,20	f. 60,50
K.L.M.	f. 352	f. 262	f. 262
Hoogovens, n.r.c.	f. 55,60	f. 101,60	f. 107,80
E.M.S., nieuwe	—	f. 33,80	f. 29,10
Zout-Organon	—	f. 153	f. 152,10
Robeco	f. 193	f. 217,70	f. 218,90

New York.

Dow Jones Industrials	786	857	863
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,30	6,30
Aandelen: internationalen b) ..	5,0	.	.
lokale b)	5,1	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier	5	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

(Vervolg van blz. 1163)

en de rest van de economische theorie trachten te overbruggen en dat ze aantonen hoe men de werktuigen, waarmee bepaalde vormen van micro-economisch gedrag worden verklaard, tevens kan hanteren bij het bestuderen van het macro-economisch financieel gedrag. Inhoud:

- J. Tobin: Liquidity Preference as Behavior Towards Risk;
S. Royama en K. Hamada: Substitution and Complementarity in the Choice of Risky Assets;
D. D. Hester: Efficient Portfolios with Short Sales and Margin Holdings;
S. Lepper: Effects of Alternative Tax Structures on Individuals' Holdings of Financial Assets;
G. J. Feeney en D. D. Hester: Stock

Market Indices: A Principal Components' Analysis;

- E. S. Phelps: The Accumulation of Risky Capital: A Sequential Utility Analysis;
R. N. Rosett: Estimating the Utility of Wealth from Call Options Data;
H. W. Watts en J. Tobin: Consumer Expenditures and the Capital Account;
J. Tobin: Consumer Debt and Spending: Some Evidence from Analysis of a Survey;
A. W. Heston: An Empirical Study of Cash, Securities, and other Current Accounts of Large Corporations;
D. D. Hester: An Empirical Examination of a Commercial Bank Loan Offer Function;
J. L. Pierce: An Empirical Model of

Commercial Bank Portfolio Management;

- L. S. Wehrle: Life Insurance Investment: The Experience of Four Companies;
J. Tobin: Commercial Banks as Creators of „Money“;
R. C. Porter: A Model of Bank Portfolio Selection;
J. Tobin en W. C. Brainard: Financial Intermediaries and the Effectiveness of Monetary Controls;
W. C. Brainard: Financial Intermediaries and a Theory of Monetary Control;
A. M. Okun: Monetary Policy, Debt Management, and Interest Rates: A Quantitative Appraisal;
P. E. Sloane: Determinants of Bond Yield Differentials: 1954 to 1959.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

E.-S.B. 15-11-1967

In verband met het vertrek van een van de beide secretarissen is er in de leiding van het directie-secretariaat een vacature. Voor de vervulling hiervan zoeken wij op korte termijn een

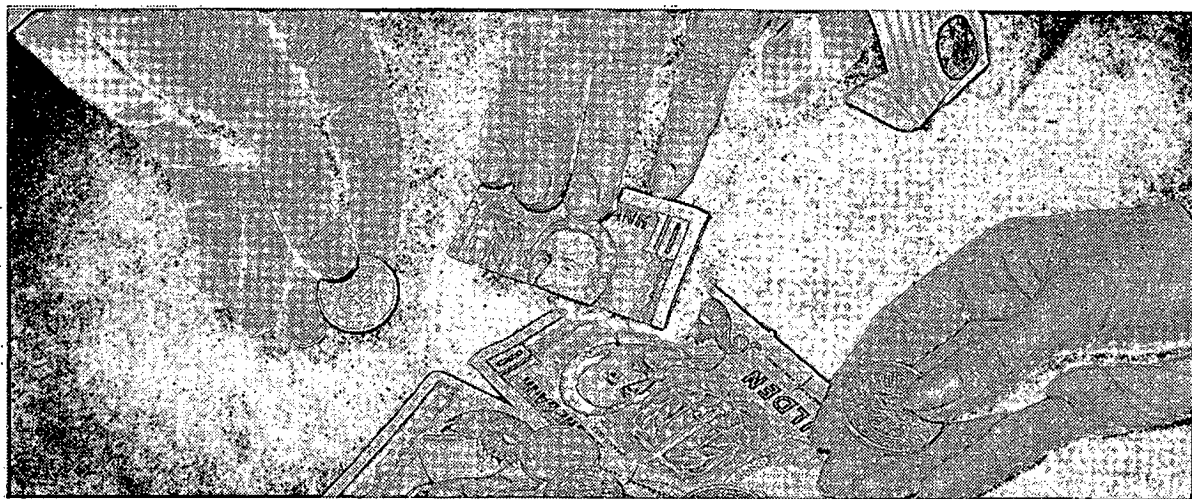
jurist

Leeftijd bij voorkeur 30-35 jaar.
Sollicitaties met curriculum vitae vóór 24 november a.s. te richten aan de directie, St. Jacobsstraat 30, Utrecht. Telefoon (030) 2 84 11.

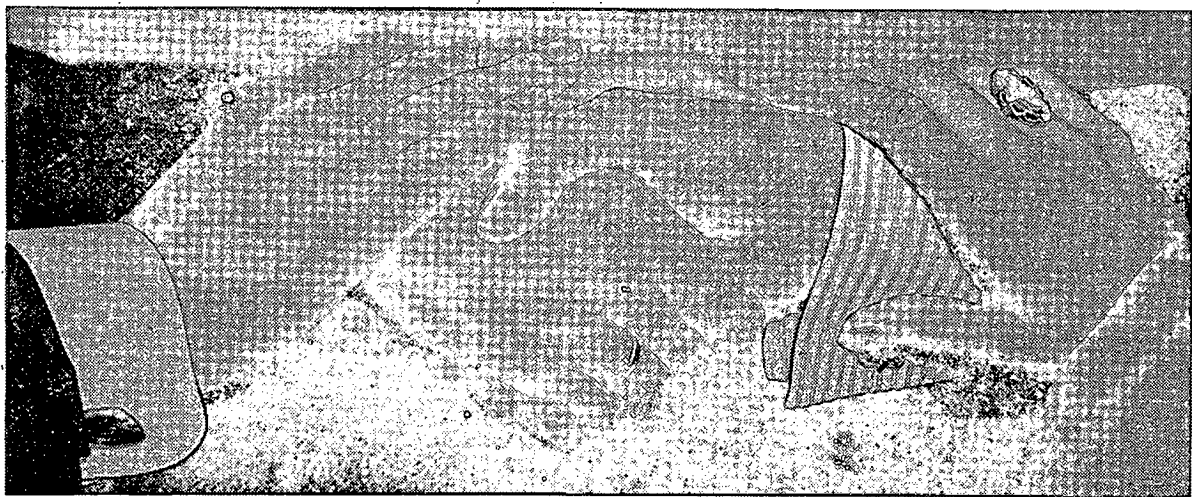

**COOP. CENTRALE
RAIFFEISEN-BANK**

Uw personeel noemt het *prettig*...

U noemt het *personeelsbinding*...

Wij noemen het *gepremieerde bedrijfsspaarregeling of winstdelingsspaarregeling*...

**Bespreek deze interessante regelingen met de Stichting:
Nederlandsche Middenstands Spaarbank
(zonder winststreven)**

Deze is specialiste op dit gebied en kan - in overleg met u - een voor uw bedrijf zo gunstig mogelijke opzet maken, geheel afgestemd op uw mogelijkheden, wensen en behoeften.

De rente voor tegoeden op deze spaarrekeningen is thans 4 1/2 %

Bovendien belast de N.M.S. zich geheel kosteloos met:

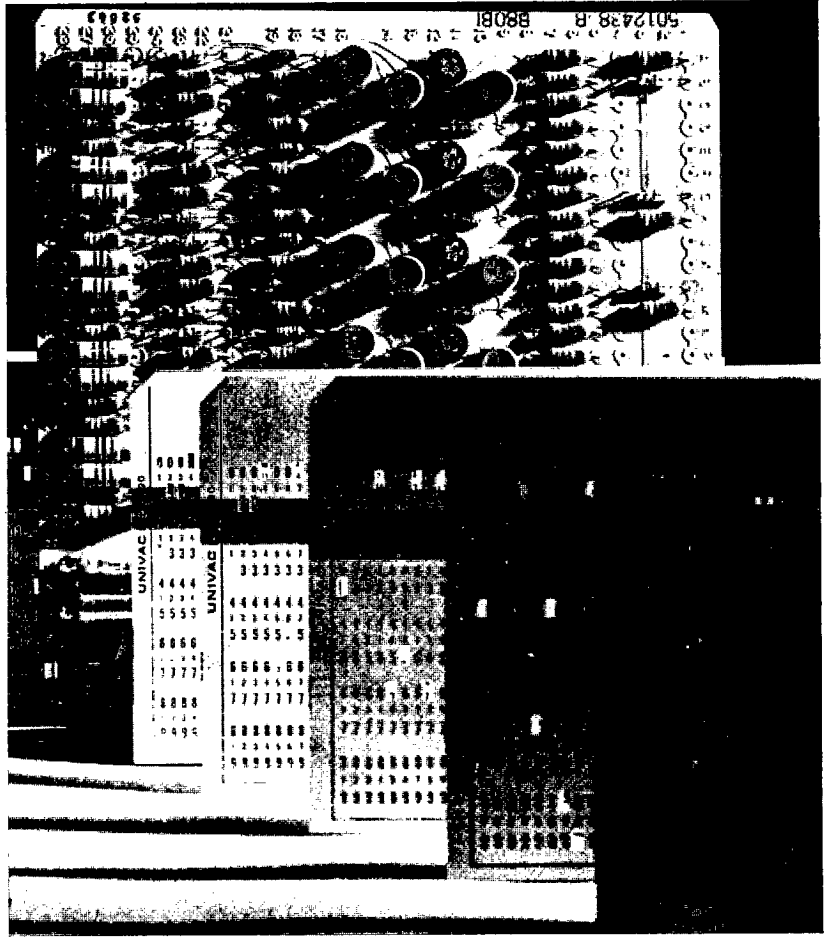
- het ontwerpen van een reglement.
- het administreren van de spaarrekeningen.
- de beoordeling of opgenomen tegoed voor premie in aanmerking komt.
- de toetsing van de daarvoor vereiste bewijsstukken.
- het aanvragen van de goedkeuring bij de Stichting van de Arbeid.
- beschikbaarstelling van formulieren en reglementen.

De N.M.S. werkt onder volledige garantie van de Nederlandsche Middenstandsbank N.V.

650 vestigingen - eigen reserves f 7.200.000,-, ingelegd meer dan f 310.000.000,-.
Wilt u uw verzoek om inlichtingen richten aan: Nederlandsche Middenstands Spaarbank, Herengracht 577, Amsterdam. Telefoon: 020-63131, toestel 2322, 2323, 2324. Afdeling: Spaarregelingen.

NMS

Nederlandsche Middenstands Spaarbank

SAMEN DRUKKEN WIJ ONZE KOSTEN

Wij zijn werkgevers. En daarbij hebben we één ding gemeen: we hebben de allernieuwste administratie.

Met computers. Door het gezamenlijk te doen drukken wij de kosten en hebben wij onderling voor weinig geld een hypermoderne loon- of voorraadadministratie.

Ook administratieve taken op ander gebied waar wij mee zitten, neemt de computer ons uit handen. En omdat wij die taken "stroomlijnen" in standaardprogramma's bezuinigen wij nog meer.

Geen enorme investeringen en toch aan de top van onze tijd.

Ook voor verzekeringen zijn er onderlinge verenigingen gevormd: voor risico's van brand, storm, molest, W.A., pensioen en invaliditeit.

Men kan lid zijn van de ene onderlinge zonder lid te moeten zijn van een andere. Wel hebben deze verenigingen één administratie, één beheer. We noemen dat C.B., Centraal Beheer.

Die centrale administratie werkt uiterst goedkoop, met uiterst moderne middelen: met elektronische apparatuur.

Zo drukken wij samen onze kosten. Voor welke werkgevers is onze cen-

trale elektronische administratie interessant? Ruwweg voor twee groepen. Kleinere bedrijven met bijvoorbeeld zeer veel voorraadmutaties, die volledig het ontwikkelde systeem van de administratie in hun bedrijfstak kunnen overnemen. Want het systeem "zit" meestal reeds in onze programma's.

De tweede groep, dat zijn de grotere bedrijven met zeer veel werknemers of voorraadmutaties, die zich de kosten van een eigen programma op de computer kunnen permitteren.

Voor beide groepen is de elektronische verwerking een efficiënte maatregel, die kosten bespaart.

C.B.

CENTRAAL BEHEER VAN ONDERLINGEN VOOR VERZEKERING TEGEN BRAND- EN BEDRIJFSSCHADE, MOEST EN STORM, WETTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID, AUTOMOBIELEN, TRANSPORTRISICO'S EN VOOR PENSIOENVERZEKERING, ALSMEDE DIENSTVERLENING D.M.V. ELEKTRONISCHE APPARATUUR. BOS EN LOMMERPLANTSOEN I AMSTERDAM-W. TEL. 13 49 71 POSTBUS 8400.

computer-
programma

ENQUETES

snelle
verwerking

De vragenlijsten worden overgenomen op ponskaarten, die door onze computer snel worden verwerkt. De mogelijkheden van ons computerprogramma „PARAET” zijn hierbij praktisch onbeperkt zodat o.a. kruistabellen, selecteren op meer kenmerken, statistische berekeningen, toetsen op significantie efficiënt uitvoerbaar zijn. Ook bij de indeling van de vragenlijsten kan ons advies tot besparingen in de verwerkingskosten leiden.

uw aandeel

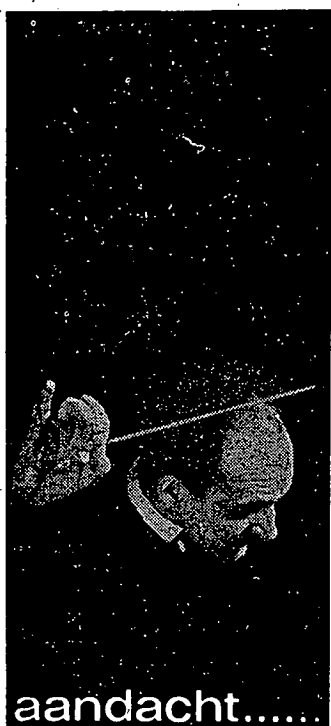
ons aandeel

meer informatie

Vraag vrijblijvend inlichtingen en documentatie bij:

REKENCENTRUM VOOR ADMINISTRATIE, EFFICIENCY EN TECHNIEK

Lovinklaan 1, Arnhem, Tel. 08300-30711 (toestel 275) van de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij

aandacht.....

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat. Bijzondere aandacht krijgt ook Uw advertentie in het vaktijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteert u steeds méér bedrijven - met groeiend succes - in vaktijdschriften!

W in letters te zeggen beslist - adverteert in vaktijdschriften

UNICENA N.V., moedermaatschappij van in diverse landen gevestigde C. & A. Brenninkmeijer - ondernemingen vraagt

REGISTERACCOUNTANT

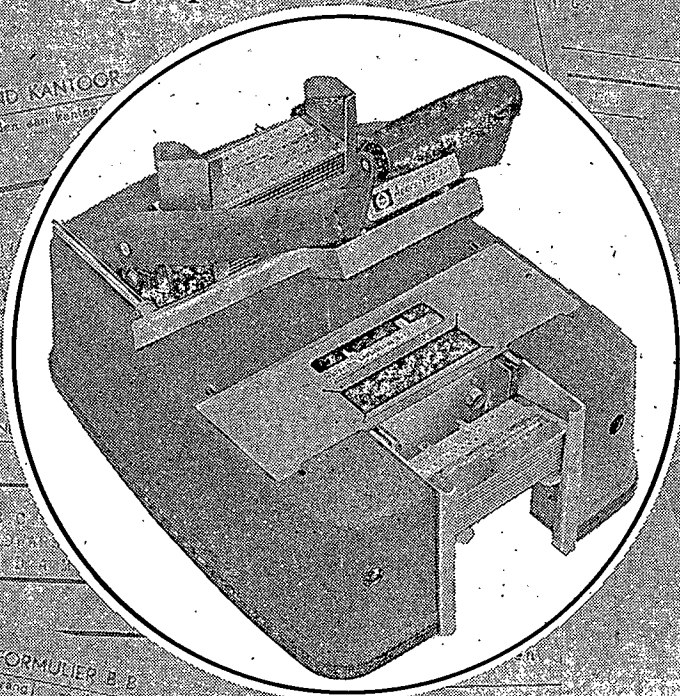
leeftijd omstreeks 30 jaar...

Zijn werkzaamheden zullen in de eerste plaats betrekking hebben op de verslaglegging en de financiële planning.

Aan een bekwame kracht wordt een prima gesalarieerde levenspositie geboden met ruime toekomstmogelijkheden.

Brieven met opgave van leeftijd, godsdienst, ervaring enz., te zenden aan Unicena N.V., afd. Personeelszaken, Weesperstr. 113, Amsterdam-C.

Adresseer met
Addressograph

Schrijver 1e klas . . . . en onvermoeibaar: de Addressograph

Tallose voorbeelden - in Nederland en daarbuiten - zijn er om te bewijzen, dat vele bedrijven die nu met een geautomatiseerde administratie werken, met Addressograph zijn begonnen. Dit begin was bescheiden. Het betrof het automatiseren van het schrijven van repetitieve of herhaald terugkerende gegevens. Elke administratie kent deze gegevens, ze komen telkens weer voor op allerlei soorten van formulieren: adressen, artikelomschrijvingen en vele andere. Telkens en telkens weer moeten ze worden overgeschreven of overgetypt. En telkens weer loopt men de kans vergissingen te maken. Daarom moeten ze dan ook telkens weer worden gecontroleerd. Dit alles gaat ten koste van veel tijd. Met Addressograph worden al deze bewerkingen overbodig. Zijn de gegevens eenmaal goed gecontroleerd, dan zijn ze voor altijd goed, „automatisch goed“!

Want alle telkens weer voorkomende gegevens worden door Addressograph automatisch, d.w.z. in één enkele beweging, op papier gezet, een tot veertien regels tegelijk, degewenst met vele doorlagen.

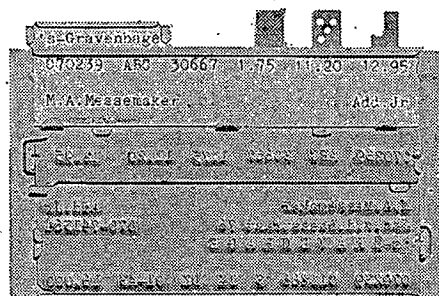
Deze „low cost“ automatisering geeft reeds direct een kostenbesparing. Addressograph is het begin van een besparende automatisering. Wilt u hiervan meer weten? Honderd en meer kostenbesparende Addressograph-toepassingen hebben wij voor u in een folder aangegeven. Deze folder ligt voor u klaar. U ontvangt ze omgaand na uw telefoontje of berichtje.

Addressograph

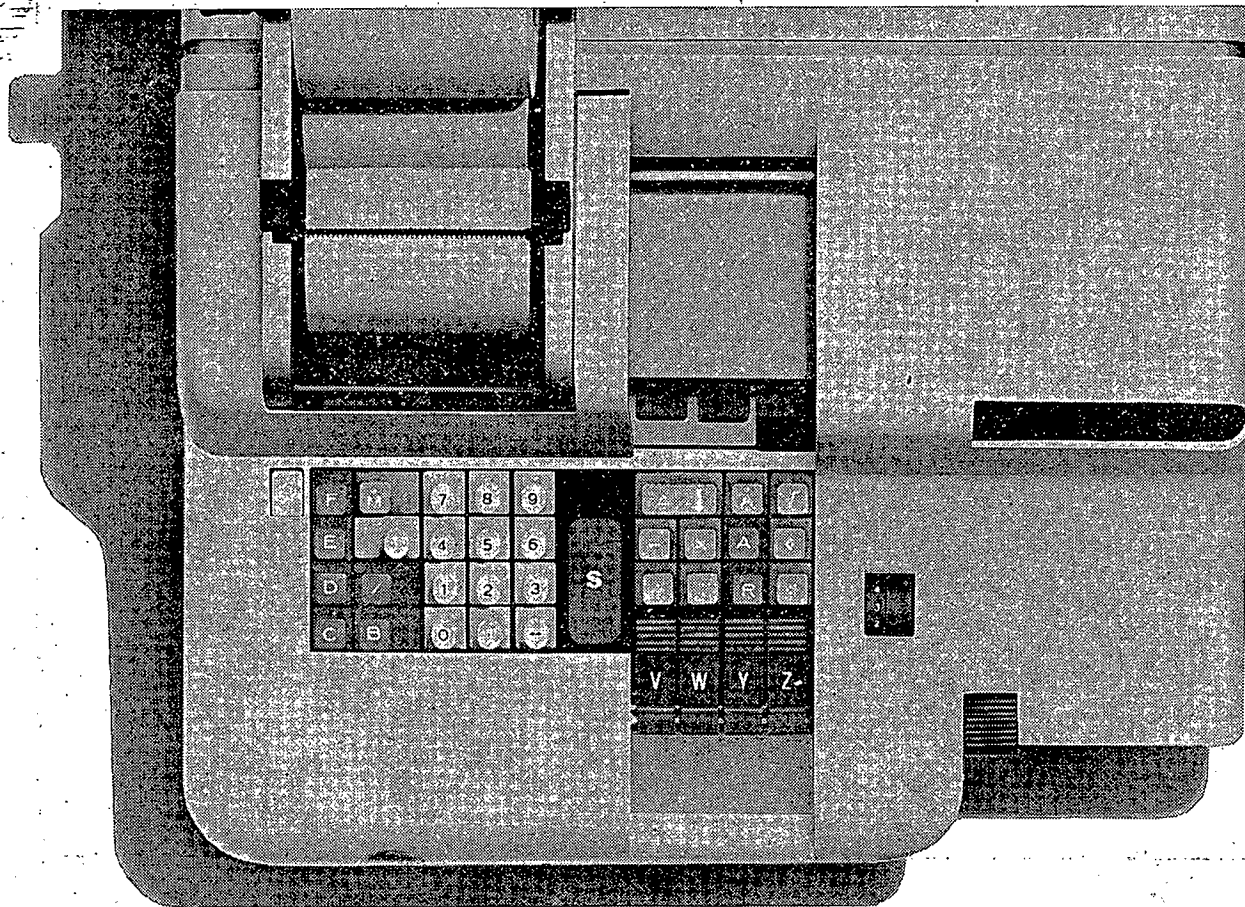
ADDRESSOGRAPH - MULTIGRAPH

Postbus 1201 / Bezuidenhoutseweg 41 / 's-Gravenhage / Telefoon 070 - 85 53 00

TOONZALEN IN 's-GRAVENHAGE / AMSTERDAM 020-244782 / EINDHOVEN 040-39000 / HENGEL0 (Ov.) 05400-10168

OLIVETTI PROGRAMMA 101: een computer op uw bureau

Met zijn geringe afmetingen en de bedienings-eenvoud van een kantoor-machine, biedt de Olivetti Programma 101 u alle essentiële voordelen van elektronisch rekenen, waar tot nu toe grotere apparaten voor nodig waren. Namelijk: snelheid, logica, programmeer-mogelijkheden en afleesvoorzieningen. Het is bovendien de eerste tafelcomputer die een programma kan registreren op magnetische kaarten. Waar de gewone rekenmachine ontoereikend en de grote machine minder gewenst is, vindt de Olivetti programma 101 precies zijn bestemming. Voor wetenschappelijk onderzoek en technische berekeningen. Voor administratieve en statistische doeleinden.

**OLIVETTI NEDERLAND N.V.
's-Gravenhage**
